

INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI
PSYKOLOGEXAMENSUPPSATS

DET DUBBLA FRÄMLINGSKAPET

-INVANDRARENS DILEMMA: ATT LEVA MED ELLER
MELLAN TVÅ KULTURER

HELENE NILSSON
GUNHILD SÜNGER

1982

INSTITUTIONEN FÖR
TILLÄMPAD PSYKOLOGI

LUNDS UNIVERSITET

Självständigt arbete
för psykologexamen

DET DUBBLA FRÄMLINGSKAPET

-INVANDRARENS DILEMMA: ATT LEVA MED ELLER
MELLAN TVÅ KULTURER

HELENE NILSSON
GUNHILD SÜNGER

Handledare: Lee Heyer
Examinator: Robert Goldsmith

ABSTRACT OF CURRENT RESEARCH

Author: Nilsson, Helene Sünger, Gunhild	Inst.: Department of Applied Psychology Inst. för tillämpad psykologi
--	--

Title: Double alienation. - The immigrant's dilemma in living with or between two cultures. Det dubbla främlingskapet. - Invandrarens dilemma: att leva med eller mellan två kulturer.

Bibliographic reference: VI. PSYKOTAT 23 a) Utbildning och arbete 23 b) Språk 24
--

Title of project: Immigrantstran 25

Key words: double alienation. immigrant. identity.
--

Abstract: The study considers the phenomenon of double alienation, by which is meant the immigrant's feeling of in a sense being alienated in their native country as well as in the new one. Those elements of their behaviour which are common in the one country or the other are excepted there, whereas those which are not are seen as strange and different. This gives the immigrant a feeling of being at home in neither country. An interview investigation as carried out in order to examine to what extent the feeling of double alienation is found among immigrants in Sweden. A total of 24 women and 24 men from 12 different countries (6 southern and 6 northern European) were studied. All had been living in Sweden for at least 6 years, had arrived as adults or near adults, were married to or living together with a Swede and were not refugees. During the interview they were asked to talk freely about their experiences regarding immigration and its consequences. About 71 % gave answers suggesting them to experience the double alienation. This feeling appeared to be very complex and to vary in strength. Even a strong feeling of the double alienation seemed, when the person had resided in the country for a long time, not to be experienced as problematical but to be an asset. Some 29 % appeared to show no double alienation. All but one of these persons endeavored his or her own culture in the home, whereas the remaining person to a great extent identified with the new country, Sweden.
--

Pub. date:	Pages:	☒ Swedish	☒ Final report	☐ Diss. (Akad. avh.)
		☐ English	☐ Progress report	☒ Master's thesis (Psykologex.arbete)
		☐	☐	☐

Research supported by:

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
I. TEORETISK INLEDNING	4
a) Beskrivning av problemet	4
b) Immigrationens olika faser	12
II. HISTORISK BAKGRUND	16
III. AVGRÄNSNING AV ÄMNET OCH UNDERSÖKNINGSGRUPP	19
IV. UNDERSÖKNINGENS AVSIKT OCH UPPLÄGGNING	20
V. METOD	21
VI. RESULTAT	23
a) Utbildning och arbete	23
b) Språk	24
c) Samlevnad	25
d) Barnuppfostran	25
e) Religion	26
f) Seder och traditioner	27
g) Umgänge	27
h) Svenska samhället och svenskarna	29
i) Syn på hemlandet och sig själv	31
j) Hemlandets medborgare	32
k) Identitetsuppfattning	33
VII. DISKUSSION	35
VIII. VIDARE PERSPEKTIV	43
IX. TABELLER	45
X. REFERENSER	49

SAMMANFATTNING

Med "dubbelt främlingskap" menar vi en upplevelse som invandrare torde vara väl förtrogna med på grund av immigrationen och som har sin orsak i att invandrarens identitet är sammansatt av i, såväl hemlandet som det nya landet kända och okända delar. De i respektive land kända delarna accepteras av omgivningen medan de okända uppfattas som avvikande/främmande. Detta ger invandraren upplevelsen av att inte vara hemma, varken i hemlandet eller det nya landet - att stå med ett ben i varje land. Vi har gått ut för att se om det dubbla främlingskapet är en realitet och i så fall vilka uttryck det tar sig.

Vår undersökningsgrupp består av 24 kvinnor och 24 män från 12 olika länder (6 syd- och 6 nordeuropeiska), alla tillhörande den europeiska kulturkretsen. Samtliga har varit i Sverige i minst 6 år, kommit hit i vuxen ålder (minst 18 år), är gifta/sammanboende med svenskar och är ej flyktingar. De är dock inte slumpmässigt utvalda. Under intervjun har de fritt fått berätta om sina upplevelser/erfarenheter rörande immigrationen och dess konsekvenser.

34 (71 %) av 48 har uppgivit svar som tyder på att de upplever det dubbla främlingskapet. Vi har funnit att upplevelsen är mycket komplex och att den kan ha mycket varierande styrka - alltifrån en stark till en helt svag känsla av att vara hemma varken i hemlandet eller i Sverige. Även en stark upplevelse av dubbelt främlingskap tycks dock inte längre utgöra något problem utan känns snarare som en tillgång.

De 14 (29 %) som inte upplever det dubbla främlingskapet har, med undantag för en person, i hemmiljön försökt upprätthålla sin respektive egen kultur. Denna enda person har, i motsats till de övriga, i stor utsträckning identifierat sig med det nya landet, Sverige.

Syftet med vår undersökning var att undersöka vilken upplevelse upplevelsen av dubbelt främlingskap innebär för invandrare. Vi har en grupp invandrare. Genom att göra på detta sätt har vi fått en bättre förståelse

FÖRORD

Föreliggande undersökning utgör en fördjupning och utvidgning av vårt tidigare arbete "Det dubbla främlingskapet" (TP-200 uppsats, 1980), som handlar om en upplevelse som vi menar att de flesta invandrare är förtrogna med, nämligen att känna sig främmande inför såväl sitt hemland som det nya landet, Sverige.

Vi är båda invandrare. Den ena av oss kom hit som barn (2,5 år) tillsammans med sina föräldrar under andra världskriget. De kom som krigsflyktingar och har hela sin släkt kvar i hemlandet. Där är det politiska läget sådant att det är svårt att resa dit. Trots att hon bara var några år vid hitkomsten så har upplevelserna under uppväxttiden satt outplånliga spår. Att se sina föräldrar bli särbehandlade och i vissa fall diskriminerade på ett ovanligt namn och brytning samt felaktigheter i talet, långt efter att de blev svenska medborgare och uppfyllt de skyldigheter de ålagts som sådana, har bidragit till att hon inte känner sig riktigt svensk. Samtidigt som hon har blivit påverkad av dessa upplevelser så har hon fått del av sina föräldrars hemland och dess kultur. Detta gör att hon varken vill eller kan ge upp sitt invandrarursprung. Allt vad dagens invandrare blir utsatta för och genomlever känns som en återupprepning av de egna upplevelserna, men nu finns det en distans som gör att det är lättare att rationellt sätta sig in i och förstå problematiken bättre.

Den andra av oss faller inom ramen för den undersökningsgrupp som vi har valt att studera och beskriva genom att hon har vuxit upp i ett annat land. Hon kom till Sverige vid 23 års ålder, har vistats här i 10 år och är gift med en svensk. Hon hade ett yrke vid hitkomsten och inga svårigheter att få arbete inom detta. Hennes övriga familj är kvar i hemlandet, och hon åker hem regelbundet. Hon har alltså i stort sett samma erfarenheter och upplevelser som vår undersökningsgrupp och har i stor utsträckning själv konfronterats med identitetskonfliktens innebörd, d v s det som i föreliggande arbetet kallas för "dubbelt främlingskap".

Syftet med vår undersökning var att närmare penetrera vilken betydelse upplevelsen av dubbelt främlingskap har för identitetskänslan hos en grupp invandrare. Genom att peka på dessa anpassningssvårigheter hoppas vi kunna

öka omgivningens förståelse för invandrarens situation och samtidigt ge honom en större förståelse för sig själv. Vi vill också betona de utvecklingsmöjligheter som invandringen kan medföra för åtminstone den grupp vi har studerat.

ANKOMST

Utlänning
 själva ordet är kallt
 det saknar
 mänsklighet.
 Att vara utlänning
 bara en annan utlänning
 kan förstå
 den ensamhet
 utan ord
 som sluter sig om
 hela din varelse
 tills du inte kan se
 inte en enda väg
 tillbaka
 till verkligheten
 en enda gata
 att återvända till.
 Barndom, familj
 en vanlig dag i det förflutna
 försvinner så snart
 du passerar
 gränsen
 till ett annat land.

I början vill du gärna
 glömma, börja om
 men långsamt
 avtar
 känslan
 för det nya
 landet
 och du söker dig tillbaka
 till det förflutna
 i tystnaden
 av en dröm
 mitt i en solfylld vårdag.
 Kanske en röst
 som talar ditt språk
 Kanske en doft av vår
 som du minns från ditt land.

Ensamheten
 återvänder.

(Binnie Kristal-Andersson)

I. TEORETISK INLEDNING ..

a) Beskrivning av problemet

Med begreppet "dubbelt främlingskap" menar vi en upplevelse som vi menar att de flesta invandrare är förtrogna med, nämligen att känna sig främmande inför såväl sitt hemland som det nya landet. Upplevelsen, anser vi, kan ha stor betydelse för hur invandraren ser på och förstår sig själv - d v s för hans känsla av tillhörighet och identitet.

Vi begränsar oss alltså till den känsla av främlingskap som drabbar invandraren som sådan och talar således inte om sådant främlingskap som varje människa någon gång kan känna gentemot sin egen kultur eller situation (t ex p g a avvikande livsåskådning, levnadssätt, inställning till kulturella värden, etc).

I vår framställning väljer vi att kalla invandraren för han, trots att vi syftar på såväl män som kvinnor. Detta för att komma från uppräkningsor som han/hon, honom/henne etc.

För att kunna förklara begreppet "det dubbla främlingskapet" närmare måste vi alltså först söka utreda vad som menas med begreppet identitet.

Identitetsbegreppet är centralt och knyter enligt vårt synsätt an till bl a rollteori, utvecklingspsykologi, delar av den psykoanalytiska teoribildningen och till den existentialistiska människoupfattningen. Vi har dock i första hand valt att se vad Börjesson, von Kreitor, Liebkind, Fromm och Erikson säger om identitet.

En av de viktigaste komponenterna i en människas uppfattning av sig själv är enligt Börjesson (1974) upplevelsen av lik- eller olikhet med människorna omkring henne. Denna tendens, att antingen uppleva sig själv lik andra (en känsla av samhörighet) eller olik andra, (vilket kan leda till isolering och ensamhet), är invandrarens stora dilemma. En människas identitetsuppfattning är sammansatt av två bilder: den bild av sig själv som hon finner inom sig, inre världen, och den bild av sig som hon finner i andra, yttre världen (dvs den människa som andra visar henne att hon är). En identitetskris kan utlösas till följd av en dramatisk förändring av bilden av sig själv i andra. En sådan kris kan alltså uppstå om en individ försätts i en för honom ny social situation, där andra människor upphör att ge meningsbärande svar på den outtalade fråga hon ställer till omgivningen: "Vem är

jag?". Svar: "Du är ingen" eller "Du är den andre - invandraren". (von Kreitor, 1980, s. 104). Det är detta som invandraren, medvetet eller omedvetet, upplever.

Liebkind (1976) och von Kreitor (1979) menar att identiteten utgörs av personliga konstruktioner som förenklat kan sägas vara ett slags kognitiva strukturer som i sin tur är produkter av social inlärning, d v s ett konstruktionssystem med vilket människan kan förutse och kontrollera händelser i sin verklighet. När en människa konfronteras med händelser söker hon identifiera dessa och tilldela dem mening och sammanhang. Hon utvecklar en beredskap för att kunna identifiera och meningsfullt förstå liknande händelser.

Trots individuella olikheter i sättet att fungera finner människor gemensamma nämnare genom att konstruera varandras erfarenheter jämsides med sina egna, speciellt då de kulturella identifikationerna är lika. En gemensam kultur eller ett gemensamt erfarenhetsområde i samhället kan utgöra grunden för en likhet mellan de personliga konstruktionerna hos en grupps medlemmar, t ex en etnisk minoritet.

En inkonsekvens mellan förutsägelse och upplevelse leder till modifiering av konstruktionssystemet. Om individens konstruktionssystem inte fungerar - vilket kan liknas vid att inte kunna förstå och förutse olika händelser utifrån den egna identitetens villkor, t ex andra personers respons på det egna beteendet - så framkallar detta ångest, d v s stark osäkerhet ifråga om bl a den egna rollen. Exempel: när en invandrare märker att majoritetsbefolkningen reagerar på hans handlingar på ett sätt som skiljer sig från det han är van vid, eller när han märker att omgivningens spegeljag - alltså den identitet han tilldelas av omgivningen - radikalt avviker från hans egen själv-konstruktion så upplevs en stark känsla av främlingskap. Detta medför ofta en konflikt - ångest - som tvingar till någon form av ackulturation, d v s den etniska minoriteten tillägnar sig egenskaper från den dominerande majoritetsbefolkningen. Ackulturationen utgör ett förstadium till assimilation. För att den senare verkligen skall kunna ske krävs dessutom att majoritetsbefolkningen är villig att

acceptera och identifiera dessa individer som tillhörande den egna gruppen. Bli dessa definitivt avvisade av alltför många kan de hamna i en marginalposition för resten av livet.

En minoritet som påtvingas eller som strävar efter assimilation kan under ackulturationsstadiet tillägna sig även majoritetsbefolkningens negativa värdering av minoriteten. Följden kan bli ett självförakt som i sin tur kan bidra till en upplösning av den ursprungliga etniska grupp känslan.

Akkulturationsstadiet är psykiskt påfrestande för människan därför att hon under processens gång pendlar mellan olika karaktärer eller rollgestalter. Den ena är förankrad hos den ursprungliga referensgruppen, den andra hos den nya referensgruppen som individen nu försöker identifiera sig med och uppgå i.

Tyvärr strävar en del människor efter vad Erich Fromm (1945) kallar "automatisk likformighet", vilket innebär att individen tenderar att upphöra att vara sig själv. Han försöker helt och hållet anta den personlighet som erbjuds av omgivningens beteendemönster och strävar efter att bli precis såsom alla andra, närmare bestämt som han tror att dessa väntar sig att han ska vara. Detta är riskabelt. "Varje hämning utplånar en del av vårt jag och framtvingar en ersättning för det som hämmats i form av en pseudo-känsla. När pseudo-akter får ersätta ursprungliga akter av tänkande, kännande och viljande, kan det leda till att det ursprungliga jaget ersätts med ett pseudo-jag", d v s till en i viss grad förlorad identitet.

Erikson (1969) definierar "jag-identitet som förmågan att uppleva och vidmakthålla en inre enhet och kontinuitet, som någorlunda motsvarar andras uppfattning av en själv". För att en fast identitet ska kunna utvecklas måste individen kunna integrera alla tidigare identifikationer och jagbilder, även de negativa. Den som inte lyckas uppnå en fungerande identitet kan enligt Erikson i stället välja en negativ identitet eller hamna i en ångestpräglad identitetsdiffusion (identitetsupplösning), som ibland kan gå så långt att verklighetskontakten tillfälligt förloras. Identiteten kan således sägas vara synonymt med jaguppfattning, d v s hur man upplever sig själv.

Invandraren har, enligt vår uppfattning, med sig hela sin kultur (= referenssystem) bestående av bl a traditioner, seder, språk, gester och värderingar. Allt detta är till stor del omedvetet för honom själv vid ankomsten till det nya landet. Först successivt blir invandraren uppmärksam på sitt referenssystem, både de för honom kända och dittills okända delarna: När delar av det egna referenssystemet inte känns igen av omgivningen, eller invandraren inte känner igen omgivningens beteende, blir han medveten om det som är specifikt för hans egen kultur och således avvikande från den nya. Samspelet med omgivningen har följaktligen, vid sidan av tidigare erfarenheter, avgörande betydelse för invandrarens uppfattning av sig själv och andra. Då såväl invandraren som befolkningen i det nya landet tolkar omgivningen utifrån sitt eget referenssystem, är det inte svårt att förstå varför dessa kan missförstå, misstänka eller fördöma varandra.

Invandraren måste, genom den kulturkonfrontation som flyttningen till ett annat land innebär, ta ställning till sig själv och sitt sätt att leva, vilket andra människor, som inte försätter sig i en sådan situation, mycket lättare kan undvika. Invandraren är alltså mer eller mindre tvingad att göra ett val - att hitta en lösning på den konflikt som kulturkonfrontationen kan medföra. Han känner sitt beroende till hemlandet, släkt och vänner på ett mycket påtagligt sätt och kan känna skuld för att han inte är kvar, d v s har övergivit hemlandet (den "goda" modern). Kanske är han också glad att ha kommit från allt som band honom (den "onda" modern). Han känner ambivalensen - vara hemma där - vara hemma här - inte längre vara hemma någonstans. Att komma från ett sådant beroende, ett problem som alla människor på ett eller annat sätt kan konfronteras med, är just det som är så smärtsamt och provocerande för invandraren.

Han har, enligt vår uppfattning, under vistelsen i det nya landet, parallellt med upplevelsen av främlingskap i detta land, mer och mer tydligt börjat känna ett främlingskap även gentemot sitt hemland. Detta främlingskap blir han varse när han återvänder till hemlandet (t ex på besök) och finner att både han och hemlandet har förändrats. (Det är alltså förändringen i honom

själv och av hemlandet som ger känslan av främlingskap gentemot hemlandet.) Främlingskapet mot det nya landet beror fortfarande av delar som invandraren har kvar inom sig från sitt hemlands referenssystem. Invandraren känner sig alltså dubbelt främmande, i såväl hemlandet som det nya landet: Han känner sig kluven i sin tillhörighet. Denna upplevelse av främlingskap leder till att invandraren ifrågasätter sin egen identitet. Samtidigt känner han sig också hemma i bägge länderna. Att känna sig såväl hemma som främmande i båda länderna, alltså på sätt och vis att stå med ett ben i varje land, är vad vi kallar för "det dubbla främlingskapet". I litteraturen (Liebkind, s. 46) kallas detta fenomen för "marginalmänniska" (the marginal man), som bildligt talat försöker sitta på två stolar samtidigt.

När alltför många delar av invandrarens referenssystem inte stämmer överens med omgivningens (framför allt det nya landets men även hemlandets), blir situationen ohållbar. Nu kan man tala om en identitetskris, som beror på den förvirring och vilshenhet som invandraren upplever: han vet inte längre hur han ska bete sig för att omgivningen ska svara på ett för honom adekvat sätt, d v s så att han "förstår och känner sig förstådd". Han tvingas inte bara att ifrågasätta sig själv och sitt ursprung, vilket redan det är en mycket smärtsam upplevelse, utan dessutom att förklara för omgivningen varför han är den han är - varför han gör som han gör - varför han säger som han säger, vilket är ännu svårare.

Till följd av en sådan kris ställs allting på sin spets - det förgångna, nuet och även framtiden. Allting måste omprövas, omvärderas, förkastas eller kompletteras. Invandrarens första strävan i denna kris är att undvika och förneka konflikten och därmed den smärta han känner inför främlingskapet (inkluderande bl a känslor av ensamhet, saknad, rotlöshet, underlägsenhet). (Se Kristal-Andersson för utförligare behandling av begreppen främlingskap, ensamhet etc, s. 139-145).

Liksom vid andra smärtsamma kriser kan avvärjningsmekanismer aktualiseras, rätt så olika för olika människor, d v s individspecifika. Dessa mekanismer, s k försvarsmekanismer, kan bestå i överdrivna former av förnekande, bortträngning, regression, splitting, intellektualiserande, somatiserande etc -

allt för att undvika känna den smärta som situationen (immigrationen) har utlöst.

Som vi vet är livskriser något som alla människor, inte bara invandrare, kan råka ut för. Immigrationen fungerar dock, för de flesta, som en krisutlösande faktor och kan dessutom medföra att alla andra livskriser blir besvärligare.

Precis som alla människor med sina livskriser kan invandraren lösa sin identitetskris på olika sätt. Hur han löser den beror dock i mycket stor utsträckning på hans personlighet, bakgrund, medvetenhet och, inte minst, energi och vilja (jag-styrka). Han kan välja att: a) behålla så mycket som möjligt av sitt eget - alltså knappast alls anpassa eller förändra sig, b) ta åt sig så mycket som möjligt av det nya landet - alltså nästan helt och hållet anpassa eller förändra sig, eller, c) delvis anpassa sig, d v s anamma de delar av det nya landets referenssystem som han tycker om och integrera dessa med de delar av sitt eget som han vill bibehålla. Ytterligare en lösning, dock mindre lyckad för invandraren, är att han d) antar en övervägande negativ identitet, d v s identifierar sig med den negativa bild som landets befolkning har av honom och alltså känner sig exempelvis mindervärdig eller rentav föraktar sig själv.

Säkert finns också invandrare som inte alls lyckas lösa denna kris och därför utvecklar tillfälliga eller bestående psykiska symtom (t ex depression), vilket varje kris i och för sig kan leda till för varje människa.

Om invandraren lyckas lösa denna identitetskris på ett för honom tillfredsställande sätt, så har han kommit en bra bit på väg mot en ny identitet. Genom att flytta till ett annat land kan invandraren faktiskt uppnå en större livsbejakande medvetenhet om sin egen kultur och därmed om sig själv.

Vår hypotes beträffande "det dubbla främlingskapet" var att det leder till kluvenhet i invandrarens uppfattning av sig själv (identitet). Vi antog att han under hela sitt resterande liv skulle uppleva denna kluvenhet och att denna kunde ha en relativt negativ innebörd. Denna uppfattning har vi dock fått revidera eftersom såväl våra intervjuades kommentarer som våra egna erfarenheter har visat oss att så inte behöver vara fallet. Vår undersökning har lärt oss att invandring till ett annat land kan medföra mycket av positivt värde för invandraren.

Vi menar fortfarande att invandraren till en början kan uppleva någon grad av kluvenhet, men att denna sannolikt avtar successivt under vistelsen i det nya landet, allt eftersom invandraren genomgår en, förhoppningsvis fördelaktig, förändring. En positiv förändring innebär att invandraren bibehåller en större eller mindre del av sin ursprungsidentitet och till denna lägger mer eller mindre av det nya landets referenssystem. Han erhåller således successivt en ny, relativt harmonisk, identitet, bestående av gamla och nya delar.

Vi har alltså fått bekräftat att invandraren inte för all framtid behöver uppleva någon kluvenhet i sin identitetsuppfattning, utan att kluvenheten i stället successivt övergår till en mindre stark upplevelse av det dubbla främlingskapet. Vår hypotes är, att invandraren, mer eller mindre starkt, kommer att uppleva detta dubbla främlingskap, men att det inte behöver vara något negativt i sig, utan snarare kan upplevas som en tillgång. Främlingskapet kan för en del människor leda till ett ökat oberoende, både gentemot den egna familjen och samhället i såväl hemlandet som det nya landet. Det kan leda till en större trygghet i invandraren själv och därmed innebära större frihet och oberoende i förhållande till omgivningen. Att vara kosmopolit skulle kanske kunna ses som den mest fulländade lösning för dessa människor. (Kosmopolit - världsmedborgare - en individ som är hemma överallt och ingenstans.)

Att vara invandrare är svårt, men vi anser oss ha upptäckt att även om vägen är stenig så kan den leda till en personlighetsutveckling hos indi-

viden. Man bör därför inte bortse från den fantastiska möjlighet som immigrationen, trots alla svårigheter, kan innebära för invandraren.

Genom att acceptera våra olikheter,
förstå dem och respektera dem,
så kan vi upptäcka våra likheter.

(Joseph Giordiano)

b) Immigrationens olika faser

Hur kan den typiska invandrarens identitetskris se ut?

Vad upplever han och vilka faser genomgår han?

För att ge läsaren en större insikt i den identitetskris (-konflikt) som vi föreställer oss invandraren utsätts för vill vi försöka beskriva de olika faser som vi tror att invandraren, åtminstone till stora delar, genomgår och/eller konfronteras med. Samtidigt gör vi inte några anspråk på fullständighet eftersom hela detta krisförlopp säkert är mycket komplicerat.

Vår beskrivning bygger delvis på Cullberg (1978) och Sheehy (1978), men främst på egna erfarenheter av att vara invandrare.

Vi vill med denna beskrivning således endast försöka ge en inblick i immigrationsfasernas förlopp. Detta har vi delvis fått belägg för i våra intervjuer men vi har inte använt det som någon arbetshypotes utan förloppet är snarare en efterkonstruktion av våra samlade och nyvunna erfarenheter och insikter. Att vi presenterar denna beskrivning här, innan resultat redovisas, är för att hjälpa läsaren att bättre förstå våra resultat

Fas I: Ankomst: Nytt, spännande land. Invandraren positiv, öppen, spontan, nyfiken - säkert mer än han varit i sitt hemland. Han har positiva förväntningar på det nya landet. Känner kanske besvikelse över hemlandet: glad att ha kommit därifrån. Ägnar sig helt åt det nya landet. Han har känslomässigt ännu inte blivit medveten om att han lämnat sitt hemland och kommit till ett nytt land. Det nya språket börjar bli ett redskap - han börjar kunna göra sig förstådd.

Fas II: Konfrontation: Han blir mindre positiv, spontan, öppen etc. Upplever sitt eget referenssystem tydligare och tydligare. Börjar se skillnaderna. Hans vanor - mat, traditioner, gester etc - avviker. Språket visar sig vara svårare än han först trodde. Han börjar uppfatta det nya som negativt, och försöker hålla fast vid sitt eget, något romantiserade, referenssystem.

Fas III: Förvirring: Eftersom han känner både sig själv och sitt referenssystem ifrågasatt - vilket inte behöver betyda att omgivningen faktiskt ifrågasätter honom - blir han förvirrad. Han vet inte längre hur han ska göra; allting är annorlunda. Även det nya språket förvirrar honom. Han upplever dess nyckfullhet, eftersom han försöker använda uttryck som han är van vid från sitt modersmål. Först nu börjar han förstå att han har gett sig in i en lek som är avsevärd svårare än han någonsin kunnat ana. Från denna situation försöker han fly genom att vända sin aggressivitet - den aggressivitet som förvirringen har gett upphov till - mot det nya landet och dess invånare. Romantiseringen av hemlandet fortsätter.

Fas IV: Anpassning - helt och hållet: Han försöker komma ur förvirringen genom att anpassa sig och ta åt sig mesta möjliga av det nya. Han försöker lära sig språket med alla nyanser så gott han kan. Mycket av det han har med sig försöker han tränga bort och glömma. Allt för att anpassa sig. Bli så lik de nya människorna som möjligt. Han blir mer positivt inställd till det nya landet och mer negativ och aggressiv gentemot sitt eget.

Fas V: Förvirring - förtvivlan - saknad: Så småningom upptäcker han dock att han har anpassat sig alldeles för väl. Mycket mer än han egentligen velat. Sält sig själv och därmed hela sitt referenssystem. Han börjar uppleva förtvivlan över att ha blivit sig själv så främmande. Ny förvirring. Förtvivlan och saknad av det gamla väcker ny aggressivitet mot det nya landet. Han tittar bakåt och börjar åter uppskatta sitt eget. Han står nu inför den svåra processen att finna tillbaka till sig själv.

Fas VI: Anpassning - medvetet val: Ny anpassning. Denna gång mer medvetet. Invandraren tar nu ställning till vilka delar av det nya han ska integrera i sig själv och vilka delar av det gamla han vill behålla. Han får en mer realistisk bild av såväl sitt eget som det nya landet. Han kan alltså så småningom se både positiva och negativa sidor hos båda länderna. Även i denna fas, som enligt vår uppfattning kan fortgå livet ut, kan vid olika tillfällen såväl aggression som idylliserande - romantiserande utlösas, framför allt när invandraren känner sig ifrågasatt.

Denna fas kännetecknas alltså av medvetna val: det nya, det gamla eller en blandning av båda. Valet är unikt för varje människa. Bara hon själv kan veta om det är rätt. Viktigt är också entydighet: att hon står för det val hon har gjort, så att omgivningen kan acceptera hennes "annorlundahet" och betrakta henne som en jämlike. Detta kräver styrka och övertygelse eftersom omgivningens budskap till henne är dubbelt: "Bli svensk!" - "Du kan aldrig bli svensk!" Desto viktigare är det för invandraren att känna att han har valt rätt.

Dessa olika faser som invandraren genomgår skall inte ses som i sig avslutade utan som ett kontinuerligt förlopp där fasernas tidsåtgång är helt beroende på invandrarens egen personlighet, förmåga och situation. Faserna kan dessutom överlappa eller gå om varandra.

Då alla människor är olika kan det säkert också förekomma att vissa faser (t ex fas I, IV-VI) inte genomlevs av alla utan att just då egna uppfattningar och beslut avgör hur eller om fasförloppet sker.

Utvecklingsprocessen är sannolikt mycket individuell och det är därför svårt att säga hur lång tid de olika faserna brukar ta för olika invandrare. Förmodligen förlöper de långsammare ju mer olikartat ursprungslandet är från Sverige. Sannolikt tar de nog längre tid för dem som kommer med hela sin familj: man anstränger sig ofta för att i hemmiljön bevara hemlandets språk och kultur och därmed den ursprungliga oantastade identiteten.

Vi förmodar att fas I + II varar upp till 6 månader och att invandraren efter ca 4 - 5 år kan befinna sig i fas VI.

Invandraren skulle alltså enligt vår uppskattning behöva 5 - 6 år för att åter få en balanserad syn på sig själv och omvärlden.

JAG HAR LÄRT MIG ENSAMHET

Nu vet jag
att jag inte tillhör
inte där längre
inte här nu

Jag satt ensam igår
bland människor
lyssnade till röster
som jag kan förstå nu
som var främmande ändå
som alltid ska vara främmande
- ibland

Nu vet jag.

Jag försökte dölja
den ensamhet
som omgav mig
plötsligt
bland människor

Jag log, svarade artigt
gömde den,
den ensamhet
som jag kan dölja nu
den ensamhet
som jag kan leva med nu
den ensamhet
som plågade mig
före, före
anpassningen

Ja,
jag har även lärt mig
älska den
ensamheten
som jag
fann
genom
anpassningen.

(Binnie Kristal-Andersson)

II. HISTORISK BAKGRUND

Denna redogörelse för den historiska bakgrunden bygger på arbeten från följande författare: Arbetsmarknadsdepartementet (1981); Bolay (1974); Heyman (1981); Pockettidningen R, nr 4 (1978); Schwarz (1971, 1973); Widgren (1974).

Motivet till överblicken, är att ge läsaren en bild av hur svensk invandrapolitik har utvecklats och av hur landet har försökt anpassa sig och ta hänsyn till sina invandrare genom olika åtgärder.

Vid västerlandets utveckling under 1800- och 1900-talet var migration från landsbygden till staden en vanlig företeelse.

Det som kraftigast styr migrationen är den teknologiska utvecklingen, samt den industriella expansionen och de därmed vidhängande stora sociala förändringarna. Förflyttningar har skett inte bara från landsbygden till staden utan också mellan olika specialiserade regioner och även mellan länder och kontinenter. Det handlar således om en problematik av global spännvidd.

Hur har då utvecklingen varit i Sverige? Om vi sätter plus för dem som kommer hit och minus för dem som åker bort, får vi det så kallade "netto invandringstalet" och 1930 blev detta tal, för första gången i modern tid i Sverige, positivt. Antalet människor med annorlunda kulturell bakgrund ökade alltså - invandrarna blev fler.

År 1941 kom en klar omsvängning av den svenska politiken så att i stort sett alla som sökte skydd i Sverige fick stanna här. Efter 2:a världskriget har Sverige blivit ett mer utpräglat invandrarland. Numera finns här många invandrare med vitt skilda kulturmönster, vilket dock inte nämnvärt har förändrat det svenska samhället. Under 1960-talet var målet för invandringpolitiken försvenskning och anpassning. Med detta syfte beslöts 1965 att invandrare skulle få lära sig svenska gratis via studieförbunden. Samtidigt restes krav från olika invandrargrupper för att bli a få möjligheter till egen kulturell verksamhet i Sverige. 1974 formulerades nya mål för den framtida invandrar- och minoritetspolitiken med utgångspunkt från begreppen jämlikhet, valfrihet och samverkan, d v s att med bibehållande av sin egen ursprungliga

identitet ska invandraren ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter som landets inhemska befolkning. 1977 fick invandrarnas barn rätt till hemspråksträning i förskolan och hemspråksundervisning i grundskolan.

Antalet invandrare i Sverige, om vi tar med tredje generation, d v s barnbarnen, uppgår till ca. en miljon. Omkring 240.000 har svenskt medborgarskap och räknas som naturaliserade svenskar (Schwarz, 1971). Invandrarna i Sverige representerar 130 olika språkgrupper.

Schwarz (1971) har påpekat att man i Sverige brukar tala om 3 olika typer av immigration. Den vanligaste är arbetskraftsimmigrationen, där den primära orsaken är bättre möjligheter att få arbete och/eller högre lön än i hemlandet. Sådan immigration sker dels från de nordiska länderna, främst Finland, dels från Sydeuropa, t ex Jugoslavien, Grekland, Turkiet och Italien. De andra är dels flyktingimmigration, där orsakerna är t ex politiska, religiösa och/eller etniska förhållanden i hemlandet, dels specialistimmigration, som omfattar människor med speciella kunskaper och funktioner, t ex tekniska specialister, läkare, studerande. En fjärde typ anser vi vara immigration p g a personliga orsaker, t ex äktenskap med en svensk.

Invandringen till Sverige sedan 50-talet har i huvudsak bestämts av behovet av arbetskraft: Sverige välkomnade yrkesutbildade människor. 50-talet blev den selektiva invandringens årtionde. Människor från Finland, Italien, Tyskland etc, togs emot med öppna armar. Yngre yrkesutbildad arbetskraft föredrogs naturligtvis.

Vid lågkonjunkturer tenderar en del att flytta hem eller till andra områden eller länder. "Av de mer privilegierade invandrarna (t ex danskar, norrmän, fransmän, amerikaner och engelsmän) som invandrade 1968 hade hälften återvänt till sina hemländer 1975." (Pockettidningen R, nr 4, s. 58, 1978). Av sydeuropeerna som invandrade 1968 finns 75 % kvar i Sverige. Finnarna har ett eget in- och återutvandringsmönster. De åker ofta fram och tillbaka några gånger mellan Finland och Sverige, arbetar i omgångar i bägge länderna och bestämmer sig därefter.

"Vad är egentligen invandraren "värd" i pengar räknat? Ett sätt att räkna är genomsnittskostnaden för vård, uppfostran, skolgång och yrkesutbildning. För invandrarna, som inte vill känna sig som något slags parasiter, kan det vara värt att minnas följande: varje vuxen, yrkeskunnig invandrare representerar en "investering" på uppemot 250.000 kr, om man utgår från den svenska nivån. En högutbildad invandrare kan vara "värd" mångfaldigt detta belopp. Invandringen är alltså oerhört lönsam." (Bolay, 1974).

I arbetsmarknadsdepartementet (1981) har man redogjort för en av Jan Ekberg publicerad rapport om invandringens ekonomiska effekt för Sverige, där han efter en ingående analys fann att betydande belopp (åtskilliga miljarder kr) via den offentliga sektorn under årens lopp överförts från invandrarna till svenskarna. Svenskarnas disponibla inkomster har således blivit något högre tack vare invandrarna. Detta vitala faktum har tyvärr knappast nått ut till svenskarna i allmänhet, vilket har lett till att de flesta svenskar tycks tro att alla hjälp- och stödåtgärder (t ex hemspråksundervisning, invandrarbyråer, invandrarprogram etc), som finns för invandrarna och deras barn, bekostas av svenskarna och att till följd av detta deras egna inkomster bli mindre.

I dagsläget, när Sverige befinner sig i en lågkonjunktur och arbetslösheten ökar, kan man nog klart konstatera att Sveriges invandrarklimat har hårdnat. Mer öppen diskriminering förekommer i många svenskars sätt att behandla invandrarfrågor och enskilda/grupper av invandrare än tidigare. Därför är det idag ännu viktigare än tidigare att det förs en seriös debatt, som grundar sig på adekvat och saklig information, och att den får maximal spridning via alla tillgängliga informationskanaler. Detta för att stärka invandrarnas självförtroende och ställning och öka svenskarnas kunskaper och förståelse. Då blir det svårare att tilldela invandrarna den syndabocksroll, som världshistorien med all tydlighet visat förekomsten av i nationella krislägen.

III. AVGRÄNSNING AV ÄMNET OCH UNDERSÖKNINGSGRUPP

Medan vi i vår tidigare undersökning (Nilsson & Sünger, 1980) endast har studerat upplevelsen av dubbelt främlingskap hos ett mindre antal kvinnor (12), har vi i den föreliggande undersökningen studerat det dubbla främlingskapet hos såväl kvinnor som män. Närmare bestämt har undersökningen utvidgats till 24 kvinnor och 24 män. 11 av de tidigare 12 kvinnorna ingår även i föreliggande undersökning.

Vi har dessutom valt att komplettera de tidigare 9 länderna (ett har fallit bort eftersom det är svårt att hitta män från detta land) med ytterligare 3. Detta för att möjliggöra en jämförelse mellan 6 länder som motsvarar den nordeuropeiska kulturkretsen och 6 som motsvarar den sydeuropeiska. De intervjuade som ingår i vår undersökningsgrupp är bosatta dels i Skåne (45) och dels i Södra Småland (3) och har bott i Sverige i minst 6 år. Anledningen att vi krävde minst 6 års bosättning i Sverige var en önskan att få kontakt med sådana invandrare som vi antog skulle kunna se på de båda länderna - Sverige och hemlandet - på ett mer nyanserat och realistiskt sätt än de som inte har bott här så länge. Vi tror nämligen att de flesta invandrare går igenom vissa utvecklingsfaser när de kommer till sitt nya land, och därför ville vi nå just sådana invandrare som rimligen kunde tänkas ha genomgått denna utvecklingsprocess (se teoretisk inledning, b.)

De valda invandrarna (minst 18 år med ett undantag) är alla utom en gifta eller sammanboende med svenskar. De tillhör den europeiska kulturkretsen men är inte krigsflyktingar. Att vi inte tagit med några sådana beror på att deras problematik delvis blir en annan, eftersom deras möjligheter att återvända till sitt hemland, ens på kortare besök, är ytterst begränsade.

På grund av intervjuens karaktär och för att djupare kunna gå in i känsliga ämnesområden var det nödvändigt att söka kontakt med personer villiga att dela med sig av sina erfarenheter, trots att de därigenom kunde riva upp smärtsamma minnen. Vi har därför inte kunnat genomföra ett slumpmässigt urval; den statistiska representativiteten kan vi således inte uttala oss om.

IV. UNDERSÖKNINGENS AVSIKT OCH UPPLÄGGNING

Undersökningens målsättning var att beskriva invandrarens anpassning till Sverige och belysa de livsområden där invandraren starkast blir medveten om främlingskapet för att, om möjligt, närmare kunna precisera sambandet mellan det upplevda främlingskapet och våra invandrares identitetsproblem. Många av de problem och svårigheter som invandrarna upplever är inte unika för dem som invandrare utan är gemensamma för alla människor i vår kulturkrets (t ex könsrollsmönstren, tidigare gjorda erfarenheter etc).

Enligt vår uppfattning torde det vara så att dessa kritiska livsområden får en större betydelse då våra invandrare även genom sitt äktenskap/sammanboende utsätts för en "kulturkollision". De konfronteras följaktligen även i sin hemmiljö med det nya landets referenssystem - de kan alltså inte ens i hemmet dra sig undan dess påverkan.

De personer som utgör vår undersökningsgrupp uppfattas ofta inte som typiska invandrare därför att de utåt verkar så välanpassade till det svenska samhället. Samtidigt tror vi att de problem och konflikter som dessa personer råkar in i inte är unika för Sverige, utan hade sannolikt drabbat dem även i andra länder inom vår kulturkrets. Genom att visa på de anpassningssvårigheter till ett land som dessa personer har, hoppas vi kunna öka omgivningens förståelse för invandrarens situation och samtidigt ge andra i liknande situation en större förståelse för sig själva.

Vi tror att invandrarens reaktioner och upplevelser framför allt under de inledande faserna (se teoretisk inledning, b.) ligger på två plan: dels de rent känslomässiga upplevelsorna - besvikelsen, mindervärdigheten, sorgen, kluvenheten, främlingskapet - dels de praktiska svårigheterna - vilken hjälp har de rätt till, vilka skyldigheter har samhället, vilken skyldighet har de gentemot samhället etc.

Dessa två områden är inte åtskilda utan samverkar: Den som är psykiskt utmattad har inte energi att ta itu med praktiska problem. Samtidigt dyker stundtals frågan upp: Hur skulle det ha varit om jag inte hade flyttat?

Sist men inte minst vill vi visa att våra invandrare, trots att de utåt är relativt välanpassade och accepterade i det svenska samhället, till en början kan känna en kluvenhet i sin identitet, som dock så småningom övergår till en upplevelse av dubbelt främlingskap, och att detta dock inte på lång sikt behöver ha negativa konsekvenser.

V. METOD

Vi har intervjuat 24 kvinnor och 24 män - 2 kvinnor och 2 män från varje land - från följande 12 länder: Finland, Danmark, Holland, Tyskland, England, USA, Frankrike, Italien, Spanien, Portugal, Jugoslavien och Grekland.

På grund av ämnets karaktär har vi krävt att få träffa dem ensamma för att möjliggöra den förtrolighet som skulle gagnar vårt ändamål. De intervjuade personerna tycks ha varit positivt inställda till intervjun och har därför relativt öppet berättat om sina känslor och problem. Intervjutiden har i genomsnitt sträckt sig över ca. 2 - 4 timmar. Den ena av oss har intervjuat 14 män och 11 kvinnor, den andra 10 män och 13 kvinnor. Förmodligen har vi vid intervjuerna haft olika tyngdpunkter, p g a våra olika personligheter, vilket möjligen kan innebära vissa felkällor. Vi har dock båda försökt hålla oss till en i förväg utarbetad stomme för intervjun: en "intervjuguide" utifrån våra egna erfarenheter, där vi har förutsatt att varje problemområde till stor del är gemensamt och oberoende av nationalitet.

Med hjälp av denna intervjuguide har vi försökt utreda följande: anpassning till Sverige; svårigheter i samband med flyttningen; samlevnads-svårigheter; barnuppfostran; umgängesvanor - vänner och släkt etc; seder, bruk, traditioner, religion; arbetsplats och arbetskamrater; yrke och utbildning; Var är Du hemma? Vad innebär det numera att komma hem?

Vi har varit intresserade av känslor och upplevelser som dessa personer har haft under sin tid i Sverige och vår strävan har varit att låta invandrarna berätta fritt om sina upplevelser och erfarenheter rörande immigrationen. I den mån de har missat något som vi har haft med i vår

guide så har vi ställt frågor kring det. Vi har inte behövt ställa så många frågor till kvinnorna som till männen, då de förra oftast självmant har kommit in på de områden som vi hade satt upp i vår intervju-guide. Till männen har vi ofta behövt ställa fler kompletterande frågor framför allt avseende sådana områden som berör den mer privata sfären, t ex barnuppfostran, samlevnad etc. Vi har alltså upptäckt att det sannolikt är svårare för många män att prata om sina känslor. I vissa fall skulle det förmodligen ha varit fördelaktigt med en manlig intervjuare. Här kommer alltså inte enbart de olika referenssystemen in i bilden utan dessutom de könsrollsmönster som såväl männen som vi har med oss och som ofta inte är identiska.

Intervjuaren har under intervjun gjort anteckningar som därefter bearbetats utförligare inför resultatredovisningen. På grund av ämnets personliga karaktär och för att respektera integriteten valde vi att inte bilda intervjuerna, vilket vi ansåg kunna verka hämmande.

Alla intervjuade har gett intryck av att finna det både givande och intressant att tala med någon som dels förstår och dels intresserar sig för deras situation. Många har tyckt att det var skönt att tala med oss, eftersom de inte har någon annan person som tycks förstå deras svårigheter på samma sätt.

VI. RESULTAT

Vi redovisar i det följande de uttalanden som våra intervjuade har gjort. Dessa uttalanden belyser främst de intervjuades egna förklaringar för sin upplevelse av främlingskap i Sverige och i hemlandet.

I några fall väljer vi att ange i exakta siffror (och %) hur många som har tyckt något, men i de flesta fall väljer vi i stället uttryck som: "några få" (≤ 5 personer = 10 %); "några" eller "en del" ($\leq 12 = 25$ %); "många" eller "hälften" ($\leq 24 = 50$ %); "de flesta" ($\leq 36 = 75$ %) eller "alla" (48 = 100 %).

Skälet till de intervjuades bosättning i Sverige var i 26 fall personliga relationer till en svensk medborgare vilket resulterat i äktenskap, och i 22 fall arbetstillfällen eller utbildning. Även dessa 22 kom att gifta sig/sammanbo med svenskar, ofta efter en relativt kort tid (Tabell 1 a + b).

a) Utbildning och arbete

45 av 48 intervjuade var redan vid ankomsten till Sverige relativt välutbildade (Tabell 1 a + b).

20 av våra 48 invandrare har i Sverige sökt arbeten där den egna kulturella bakgrunden med dess beteendemönster fungerar som en extra kvalifikation. Kunskaper om "det svenska" kan fortfarande vara en tillgång, men fotfästet i den egna kulturen och dess språk är den erkänt avgörande meriten. De arbetar ensamma eller tillsammans med landsmän och har arbeten som hemspråkslärare, språklärare, butiksägare, restaurangägare, översättare, journalist, konsult, tolk etc. De övriga (28) har arbeten som i stort sätt överensstämmer med deras kompetens och utbildning.

För några har yrkeskompetensen (utbildningen) från hemlandet inte accepterats när de sökt arbete, trots att de dessutom uppvisat goda kunskaper i det svenska språket och gjort kompletteringar motsvarande gymnasienivå. En komplettering för yrkeskompetensen (utbildningen) har inte ansetts vara möjlig. Dessa har därför varit tvungna att utbilda sig ännu en gång eller välja ett annat yrke. Detta har några tolkat som en nedvärdering av den egna personen.

Viss avundsjuka och misstänksamhet på arbetsplatsen har påtalats av några,

såväl från svenska arbetskamrater som andra invandrare.

Vi tror att den extra merit som den kulturella förankringen utgör, ger dem en möjlighet att i sina yrken dels föra den egna kulturen vidare till en ny generation, dels öka förståelsen för respektive hemland i det nya landet. De blir ett slags ambassadörer för sina respektive hemländer. Detta tror vi stärker nationalitetskänslan och hjälper till att vidmakthålla ursprungsidentitetens positiva sidor. Genom sina arbeten är de tvungna att kontinuerligt följa utvecklingen i sina respektive hemländer, vilket ger dem en mer realistisk och aktuell bild av hemlandet. Känslan av främlingskap gentemot hemlandet blir därigenom kanske mindre.

b) Språk

Samtliga i vår undersökningsgrupp, med undantag för danskarna, alltså 44, har angivit språket som den första stötestenen för anpassning till Sverige. Trots detta har nästan alla intervjuer skett på svenska. Med några få (3) undantag har invandrarna alltså behärskat detta språk mycket bra. Några är självlärda, men de flesta har gått på kurser här och några i hemlandet. En kvinna kom så tidigt, att det inte fanns någon svenskundervisning för invandrare, så hon fick ta privatlektioner.

I de flesta fall kan den svenska partnern tala invandrarens språk - hälften talar mycket bra och en del av dessa perfekt.

Av de 37 som har barn, är barnen i 14 fall i det närmaste två-språkiga. I 12 fall talar barnen invandrarens språk bra, i 5 fall något eller så är barnen för små för att kunna prata. I 5 fall talar barnen endast svenska och i ett fall endast invandrarens språk (Tabell 2 a + b).

Oftast har föräldrarna löst denna språkinlärning så, att de talar sitt respektive språk med barnen eller att endast ett språk talas i hemmet. Männen i vår undersökningsgrupp tycker sig här vara i klart underläge gentemot kvinnorna. Flera har dåligt samvete för att barnen talar deras språk relativt dåligt. Framför allt de sydeuropeiska männen försöker här i Sverige ha mer kontakt med sina barn än de skulle ha haft i hemlandet. Kvinnorna befinner sig i ett bättre läge, eftersom de har mycket mer kontakt med barnen, särskilt när de är mindre och det är då lättare för dem att föra sitt språk vidare.

Trots de svårigheter som språket har inneburit för invandraren överväger idag de positiva aspekterna. Till exempel: språket öppnar vägen till den nya kulturen; språket ger möjligheten att förmedla den egna kulturen till partnern och barnen.

c) Samlevnad

Alla utom en i vår undersökningsgrupp var vid tidpunkten för vår intervju gifta/sammanboende med svenskar. De uppger att deras svenska partner valt dem på grund av deras person och att nationaliteten har haft liten eller ingen betydelse. De flesta karakteriserar sin svenska partner som inte "typisk svensk".

Alla utom en upplever att den svenska partnern stödjer dem och ställer upp för dem.

Några poängterar att de ibland upplever svårigheter i äktenskapet/sammanboendet som en följd av att man har olika kulturell bakgrund, till exempel att man ser på problem på olika sätt. "När vi har ett problem vill jag att vi försöker reda ut det genast, medan min man helst drar sig undan."

I samlevnaden upplevs den annorlunda kulturella bakgrunden som mer positiv än negativ. Den leder sannolikt till ett öppnare och tolerantare synsätt gentemot det som är annorlunda.

d) Barnuppfostran

Samtliga invandrare i vår undersökningsgrupp anser att samvaron med de egna barnen är mycket viktig. Via barnuppfostran förs kulturen vidare till nästa generation, menar de. "Vill inte att andra ska ta hand om mina barn, jag vill göra det själv." De flesta poängterar att det finns betydligt färre daghem i deras respektive hemland. Invandrare från Nordeuropa uppger att främst kvinnorna i deras länder söker kombinera arbete och barn. De arbetar ofta halvtid och ägnar resten av sin tid åt barnen. Invandrare från Sydeuropa säger att i deras hemländer är det ganska vanligt att barnen tas omhand av släkten om båda föräldrarna arbetar eller, vilket fortfarande är vanligast, att kvinnan stannar hemma när barnen är små. De flesta av våra invandrare ger mycket av sin tid till barnen. Man har fler regler och fastare normer för sina barn, och ställer krav på dem. Barnen får också lära sig att ta ansvar. "Krav och ansvar behöver inte utesluta lek. Kraven och ansvaret

ska växa med barnen."

Beroende på att man i de flestas respektive hemländer har en annan syn på skolans och utbildningens betydelse, ställer man även här större krav på sina barn än man upplever att svenskar i allmänhet gör. Man ger också mycket stöd och uppmuntran. En del av männen upplever att de inte gör så mycket som de skulle vilja, bl a p g a tidsbrist och etablerade/övertagna könsrollsmönster.

Barnen har också mer kontakt med släkten, säger många. En del invandrades barn reser och hälsar på släktingarna i hemlandet i samband med skollov och får på det sättet en bra kontakt med deras kultur.

Många invandrarkvinnor från Sydeuropa tycker att det är bättre för deras flickor att få växa upp i Sverige. "Här är större frihet för flickor." "En frihet på både gott och ont", menar några.

Genomgående anser våra invandrare att deras barn får en strängare uppfost-
ran än svenska barn i allmänhet får. De flesta i vår undersökningsgrupp anser att svenska barn får för lite uppfostran. "De får inte lära sig att lyda och att anpassa sig till andra." Det ordnas för mycket för barn här i Sverige, anser många. "Svenska barn sätter inte värde på saker, som de får." Det tror många beror på att de får mycket saker utan att behöva göra något i gengäld. "Svenska barn får mycket saker men lite tid av sina föräldrar." "Materiellt sätt har barnen det bättre i Sverige, men känslomässigt har de det svårt eftersom svenska föräldrar har så lite tid över för dem." Det förekommer lite kroppskontakt mellan föräldrar och barn anser många. "Att slå sina barn är förbjudet, men man kramar inte heller om dem."

Vi tror att våra invandrare försöker kombinera det som de upplever som positivt i båda länderna. Detta innebär för invandraren att han tar det positiva och integrerar det med den egna identiteten. Samtidigt tror vi att han tar avstånd från det som han upplever som negativt i båda länderna och som förmedlar känslan av främlingskap.

e) Religion

De flesta av våra invandrare tycker inte att annorlunda religion utgör något problem, eftersom de inte är kyrkligt särskilt aktiva. Barnens eventuella religionstillhörighet har man i allmänhet mycket tidigt enats om. För några (främst kvinnor) har religionen stor betydelse, de är kyrkligt

aktiva. De problem som de uppger sammanhänger med att det inte alltid finns en kyrka eller präst, så att de kan fullgöra de kyrkliga förpliktelser som deras religion kräver eller som de har behov av.

Vi antar att för dem, som inte är kyrkligt särskilt aktiva, innebär ett sekulariserat/luteranskt Sverige en frihet från moraliskt tryck.

För de övriga kan det ge en känsla av osäkerhet och främlingskap. De står alltså oftast ensamma i sitt religionsutövande, i motsats till de invandrare som lever tillsammans med en landsman som har samma religion.

f) Seder och traditioner

Alla i vår undersökning har, i olika grad, fört in egna seder och traditioner i sin familj. Det kan gälla firandet av högtider, matvanor, sätt att fira bemarkelsedagar, firande av nationaldagar, osv. Samtliga försöker kombinera de egna traditionerna med de svenska traditioner som är viktiga för den svenska partnern.

De flesta anser att ju längre tid man varit borta från hemlandet desto svårare blir det att hålla för hemlandet specifika traditioner vid liv.

Många män säger att det är svårare för dem att hålla traditioner levande och föra dem vidare, eftersom det oftast är kvinnor som håller traditioner levande i hemmet. Det kan gälla sådant som utsmyckning i samband med högtider, matlagning etc.

Kontakten med egna landsmän, tycker en del, hjälper till att hålla traditionerna vid liv. Några anger att de försöker fira specifika högtider gemensamt med landsmän, hos någon landsman. Det stärker nationalitetskänslan och samhörigheten, anser de.

Eftersom våra intervjuade i olika grad fört in egna seder och traditioner i sin familj i Sverige, tror vi att främlingskapsupplevelsen inte blir något negativt, utan att de tvärtom blir stärkta i sin ursprungsidentitet.

g) Umgänge

De flesta av våra invandrare umgås med sina svenska släktingar och de reser regelbundet och besöker sina släktingar i hemlandet. Mestadels sker det

under några veckor/månader på sommaren i samband med semester eller vid större helger.

I vänkretsen i Sverige har de flesta såväl svenskar som landsmän och andra invandrare. Några säger: "Jag har inte främst sökt mig till mina landsmän. Jag tycker att andra egenskaper eller intressen hos mina vänner är viktigare än nationaliteten." Många umgås med par i liknande situation. Några få umgås enbart med svenskar och några få enbart med landsmän. Många har en mer internationell vänkrets.

De svenska vännernas antal skiftar och alla säger att det tar tid att få vänner i Sverige, yttligt bekant blir man ganska snabbt. "Svenskar skaffar sig i stor utsträckning vänner via arbetet eller via andra goda vänner, som de har. Det är på det viset ett ganska slutet umgänge."

Sättet att umgås anser samtliga vara annorlunda och främmande i förhållande till hemlandets umgängessätt. I respektive hemländer är umgänget spontanare, friare och öppnare. Att umgås på pubar, kaféer eller restauranger anser de flesta av våra invandrare vara billigare och mer lättillgängligt i respektive hemland. "Det finns gott om kaféer eller pubar som är öppna långt in på kvällen, och där kan man sitta och prata med goda vänner utan att det blir så dyrt." "Sina gäster bjuder man med någon dags varsel eller rent av samma dag." "Man hälsar på spontant utan att vara bjuden." "Man träffas inte främst för att äta utan för att umgås." "Gästerna tar något med sig i matväg, man lagar maten gemensamt eller går ut och äter tillsammans."

Det, som de flesta upplever vara besvärligt med det svenska sättet att umgås, är de schemalagda bjudningarna. De ses som ritualer med små improvisationsmöjligheter. "Ätandet och drickandet utgör ritualens kärna." "Man äter och dricker från det man kommer tills man går." Några menade att på grund av Sveriges makabra alkoholpolitik, så tar många svenskar en bjudning som en förevändning för att dricka. "När man dricker så dricker man omåttligt." "Inbjudningar görs flera veckor i förväg, något som man lär sig förstå anledningen till när man ska bjuda själv." "Svenskarna är mycket upptagna på sin fritid, som kan vara schemalagd flera månader i förväg."

Vi anser att våra intervjuade, när det gäller umgänge, på ett mycket påtagligt sätt konfronteras med upplevelsen av främlingskap, eftersom sättet att umgås i Sverige är så främmande i förhållande till respektive

hemlandets. De flesta har dock en blandad vänkrets och umgänget sker på delvis andra villkor än det hade gjorts bland enbart svenskar.

h) Svenska samhället och svenskarna

Invandrarna i vår undersökningsgrupp jämför det svenska samhället med det samhälle som de kommer ifrån. De ser helt naturligt både positiva och negativa sidor i förhållande till det egna, som de har lämnat. Många tycker att här är större jämlikhet mellan män och kvinnor. Här finns ju till och med en jämställdhetslag. Många kvinnor menar att det är bättre för en kvinna att arbeta här. "Som kvinna har man större frihet och bättre utvecklingsmöjligheter."

Invandrare från länder som är eller har varit i det närmaste diktaturer, som exempelvis Grekland, Spanien och Portugal, anser att här är större säkerhet för människor. "Man får tycka vad man vill." "Alla behandlas här mer lika." Några menar att det är positivt med en skola, som är till för alla barn oberoende av samhällsklass. Några sa att om man råkar i svårigheter så finns här ett omfattande nät av försäkringar, som ger trygghet. "Man vet att man får hjälp om det behövs." "Här behövs inga speciella kontakter för att få gjort någonting eller för att få köpa en sak." "Man behöver inte muta sig fram."

Även om många ser jämlikhet som något positivt, så menar andra att jämlikhetsfrågan drivs in absurdum. "Alla ska vara jämlika, egentligen menar man att alla ska vara lika." "Man ska ha en utjämnad personlighet här." En annan sida som de flesta tar upp, är det svenska bidragssystemet. "Här finns bidrag för allt." "Brevlådan fylls med information om olika bidrag utan att man ber om det. Informationen skickas ut till alla, även till dem som inte behöver den." "Man tas omhand från vaggan till graven."

En del är kritiska till skolsystemet och tycker att som förälder har man ingen möjlighet att välja något som bättre passar ihop med ens åsikter. "Här finns en statlig grundskola, något annat alternativ får man ingen information om."

Många säger att här finns för många olika lagar och bestämmelser, som reglerar det mesta. "Det finns lagar och bestämmelser för allt, som kan hända och skulle kunna hända. Ingen människa kan sätta sig in i alla dessa. Man måste vara expert."

Det finns betydligt fler olika statliga och kommunala myndigheter än vad de flesta av våra invandrare är vana vid från respektive hemland. "Man får fylla i mycket papper till olika ställen - vet inte alltid vad det ska vara bra för." "Det finns experter på allt." Detta verkar hämmande på människors försök till egna initiativ tycker de flesta. "Initiativet tas ifrån en." "Man blir passiv."

När det gäller svenskarna, anser de flesta av våra invandrare att de är allvarliga och försöker vara korrekta. Några tycker att de inte är så tråkiga, som ryktet säger. Svenskar är mer eftertänksamma, vilket är en fördel i vissa situationer, menar några. De säger också att när man får en svensk vän, så har man en verklig vän. "De svenska vänner jag har, ställer upp när det behövs. Jag kan alltid lita på dem." "En svensk vän är en vän för livet."

Många av våra invandrare har påpekat att svenskarna är som de är beroende på de samhälleliga förutsättningarna och på den uppfostran som de har fått. De flesta tycker att svenskarna är reserverade, svåra att få kontakt med, svåra att nå och att de inte visar några känslor. "De håller en viss distans och lägger band på sina känslor." "De tar inte spontana kontakter." Många menar att svenskar är mer sak- än personinriktade och har ett utpräglat statustänkande. "De har en materiell inriktning." "De köper mycket saker och byter bil ofta."

De flesta anser att svenskarna är väldigt upptagna och att det kan vara svårt att få träffa dem. "De är mycket upptagna och stressade." "De planerar sin tid veckovis i förväg."

De flesta har upplevt att svenskar är mycket besvärade av konfliktsituationer och att de i möjligaste mån söker undvika sådana. "De är aggressionshämmade och undviker konflikter." "De är rädda för att tala klarspråk." "De menar inte alltid vad de säger." "Man vet inte var man har dem." "De verkar inte naturliga."

Några av invandrarna från sydeuropeiska länder anser att mycket av den svenska mentaliteten nog hänger samman med det svenska klimatet. Det sätter ett effektivt stopp för spontana kontakter utomhus under större delen av året. Man är tvungen att vara inomhus mycket mer och blir då i hög grad hänvisad till sig och sin familj. Någon påpekar också att attraktionen

mellan könen inte heller kan bli så stark på grund av att man måste ha så mycket kläder på sig.

Vi tror att främlingskapskänslan i det nya landet medvetandegör invandraren om positiva och negativa sidor i de båda länderna. De positiva tas tillvara/bibehålls medan de negativa stöts bort/tas avstånd ifrån. Därför kan den nya identiteten få en i huvudsak positiv framtoning.

i) Syn på hemlandet och sig själv

Alla våra invandrare poängterar att de själva och deras respektive hemland har förändrats mer eller mindre. Många av dem anser att synen på hemlandet påverkas av den tid man varit därifrån och av hur ofta man besöker det. Brev, tidningar och besök från hemlandet hjälper till att hålla kontakten vid liv och ger en mer sammanhängande bild, tycker de flesta. Några av dem som varit borta länge och inte reser hem så ofta, anser sig ha en mer fragmentarisk bild. Regelbundna, täta och mer långvariga besök i hemlandet ger större möjlighet att få en kontinuitet, säger de. De relativt sällsynta nyhetsfragment, som ibland framskyntar i svenska massmedia, tycker många, skapar mer förvirring än klarhet när det gäller utvecklingen i hemlandet. De tycker att nyheterna är vinklade på ett speciellt sätt därför att de ofta förmedlas av personer med annan kulturell bakgrund. Invandrare från stora invandrargrupper som t ex finländare, jugoslaver, greker etc säger att det för dem finns särskilda radio- och tv-program som görs av landsmän, vilket ger en bättre bild av hemlandet.

Några invandrare i vår undersökningsgrupp säger att de har blivit mer konservativa och kritiska i sin syn på hemlandet. "Det sker så många förändringar som jag inte kan följa. Jag förstår inte vad de ska vara bra för. Jag blir besviken, tycker att det var bra som det var." "Ju längre tid jag är borta desto mer förändras jag utan att märka det och det gör mitt hemland och människorna där också." "Det har skett många förändringar som jag inte tycker om." "Efter att ha bott i Sverige tycker jag att det finns mycket som är dåligt organiserat i mitt hemland." "Det tar en hel dag att gå på banken." "Jag har lagt mig till med en del beteenden som betraktas som dålig uppfostran i mitt hemland."

Många säger att förändringar i hemlandet som går i positiv riktning utifrån de egna erfarenheterna kan man acceptera och glädjas åt, medan sådana

som går i negativ riktning ofta leder till besvikelse och delvis avstånds-tagande.

När det gäller förändringar hos dem själva säger de flesta att de var mer levande i hemlandet. Orsaken till detta anser många vara att Sverige är ett u-land när det gäller känslor. "Känslomässigt betalar man mycket för att vara här." "Jag var mer arg, men mer levande - har inte haft intensiva känslor här." Några upplever sig ha blivit mer kompletta i sin personlighet. De har utvecklat andra sidor än de troligen hade gjort i hemlandet, menar de.

Vi tycker oss förstå att invandrarna genom sin vistelse i Sverige och sina regelbundna konfrontationer med hemlandet upplever en viss grad av främlingskap inför båda länderna och sig själv. Genom en i början kritisk, så småningom mer nyanserad inställning till länderna och sig själv kan känslan av främlingskap avta eftersom invandrarna själva har möjlighet att ta ställning för det som de anser vara bäst.

j) Hemlandets medborgare

42 av 48 intervjuade har valt att behålla sitt hemlands medborgarskap (3 av dessa har dubbelmedborgarskap - Sverige och hemlandet). Av de 6 intervjuade som antagit svensk medborgarskap är två tyskor. Deras motiv har varit följande: "Minnena från 2:a världskriget är fortfarande så skrämmande att det känns bättre och säkrare att ha blivit svensk medborgare." Alltså trygg- och säkerhetskänsla som det svenska medborgarskapet medför har varit det viktigaste skälet för byte. Av de övriga 4 har 3 blivit svenska medborgare för att "hela den övriga familjen är svensk" och en för arbetets skull. Dessa motiv har också de med dubbelt medborgarskap uppgivit (Tabell 1 a + b).

De övriga 39, som har behållit hemlandets medborgarskap, har med ett undantag inte för avsikt att bli svenska medborgare, utan tycker att det känns bättre att behålla sitt hemlands medborgarskap = identitet. Några kommentarer har varit: "Det skulle kännas som om jag tog på mig främmande kläder." "Man vet aldrig vad som händer, det är bäst att kunna åka hem igen." "Man kan inte efterapa något man inte är." "Man blir väl inte svensk för att man byter pass." "Jag ser inga fördelar med att byta medborgarskap utan endast

nackdelar." "Nu har jag möjlighet att välja om jag vill vara här eller där."

Numera, efter så lång vistelse i Sverige, är i stort sett alla intervjuade stolta över och nöjda med sitt ursprung. Knappt hälftan, framför allt de som kom från Finland och Jugoslavien, har någon gång i början känt av negativa attityder från den svenska befolkningen. Med tilltagande trygghet i sig själv - de har accepterat sig själv - är även dessa numera stolta över sitt utländska ursprung. Några få har känt av positiva attityder från svenskarna p g a sitt ursprung.

De flesta av våra intervjuade har behållit sitt hemlandsmedborgarskap. Vi tror att detta, trots att det medför främlingskapsupplevelsen i det nya landet, innebär trygghet och att det främjar invandrarens bibehållande av delar av sin ursprungsidentitet.

k) Identitetsuppfattning

47(98 %) av de 48 intervjuade har helt spontant talat om för oss att de upplever sig själv som sina hemländers medborgare, även om några av dem fått svenskt medborgarskap (Tabell 2 a + b). Ett typiskt uttalande: "Jag kommer aldrig att vara något annat än mitt hemlands medborgare." Trots att de själva alltså upplever sig vara sina hemländers medborgare så upplevs de inte riktigt som sådana i sina hemländer. De har alltså förändrats. Några få (20 %) har dessutom sagt att de redan i sina respektive hemländer upplevde sig som annorlunda - avvikande från befolkningen i övrigt.

På frågan: "Var är Du hemma?" svarade 15 (31 %) helt spontant med sitt ursprungliga hemland. Vid närmare diskussion kom det fram att dessa känslomässigt upplever sig vara hemma i respektive hemland, men att de i många avseenden faktiskt inte är det längre p g a att de och deras hemland har förändrats. De upplever att de är såväl främmande som hemma i båda länderna. 13 (27 %) av de intervjuade tyckte att de egentligen varken var hemma i Sverige eller i hemlandet. 7 (15 %) sa sig vara hemma i båda länderna, 7 (15 %) var hemma där familjen (den svenska partnern och barnen) fanns, 4 (8 %) upplevde sig vara hemma i Sverige och 2 (4 %) i ett helt annat land (Tabell 2 a + b). "Jag passar varken här eller där längre." "Det var något

som skrämde mig mycket, sist jag var hemma. Min bror och jag satt och pratade. Jag tog fram mina cigaretter, tog en och stoppade tillbaks asken i fickan. När jag hade tänt cigaretten, fick jag syn på min bror, som bara satt och tittade på mig med vidöppna ögon. Plötsligen slog det mig - jag hade vant mig av med att bjuda andra på en cigarett så som man gör i mitt hemland."

Förutom att svara på frågan "Var är Du hemma?" talade 34 (71 %) av 48 intervjuade om för oss att de står med ett ben i varje land. Dessa upplever alltså det dubbla främlingskapet så som vi definierat det (Tabell 2 a + b). De känner sig både hemma och främmande i båda länderna. De tyckte så här: "Jag står med ett ben i varje land." "Jag är främmande och hemma i båda länderna."

Upplevelsen av det dubbla främlingskapet - att stå med ett ben i varje land (mer eller mindre) - är dock i allmänhet inget problem längre för dem utan tvärtom en tillgång. En möjlighet att utvecklas som individ. "Hemlängtan känner jag ibland, men mest till barnuppväxten. Man måste lära sig att det inte går att upprepa." "Jag var inte lyckligare när jag stod med två ben i mitt hemland."

De 14 (29 %) personer som inte sade sig uppleva det dubbla främlingskapet - alltså inte står med ett ben i varje land - tyckte så här: "Jag är hemma där min familj, min man, är." "Det är så få skillnader mellan här och där." (Tabell 2 a + b).

Trots att 71 % av våra intervjuade i mycket varierande grad upplever det dubbla främlingskapet, så utgör det trots allt numera inte något förkrossande, utan något som för det mesta kan ses som något positivt.

VII. DISKUSSION

Med föreliggande undersökning har vi haft för avsikt att dels utröna invandrarens upplevelse av dubbelt främlingskap, dels jämföra kvinnors och mäns upplevelse av sin invandrarsituation och dels se om påtagliga skillnader finns mellan invandrare från syd- respektive nordeuropeiska länder.

Vi har kunnat påvisa upplevelsen av dubbelt främlingskap hos 34 (71 %) av våra 48 invandrare och kommer att redogöra för detta närmare. Någon signifikant skillnad i upplevelsen av det dubbla främlingskapet när det gäller kön och härkomst har vi inte kunnat påvisa.

Beträffande kvinnors och mäns upplevelse av invandrarsituationen har vi endast, som vi uppfattat det, kunnat se de skillnader som troligen har sin orsak i de traditionella könsrollsmönstren.

Vi har kunnat se skillnader framför allt mellan männen från syd- respektive nordeuropeiska länder. De förra var under intervjun något mer lättillgängliga och hade i allmänhet större tillgång till sina känslomässiga resurser. Dessutom upplevde de skillnaderna till den svenska kulturen mer påtagligt, vilket naturligtvis kan förklaras med att länderna ifråga faktiskt ligger längre ifrån Sverige.

De redovisade resultaten - våra intervjuades uttalanden - redogör för de faktorer inom olika livsområden som metvetandegör invandraren om hans egen kultur och dess avvikande från det nya landets. Därför anser vi att det är dessa faktorer som bidrar till och initierar invandrarens anpassning och förändring i det nya landet. Det är sannolikt också dessa faktorer som visar invandraren åter i hemlandet (t ex på besök) att han har förändrats. Det är alltså dessa faktorer som vi anser vara bidragande till upplevandet av främlingskap - dubbelt främlingskap - både i hemlandet och i det nya landet.

Ett av det största problemen i samband med flyttningen till ett annat land verkar vara språket. Språket är ju både uttryck för tanke och känsla och färjas av kulturen. Språket är nyckeln till en annan kultur. Även om man talar ett nytt språk i det närmaste perfekt, så blir ett andra språk aldrig detsamma som ett första - att uttrycka känslor kan vara svårt. Ytterligare en svårighet för invandraren är att uppleva den degradering - försämring - av modersmålet som vistelsen i det nya landet medför.

Språkproblemets storlek är delvis beroende av vilket modersmål invandraren har. Om han exempelvis är engelsk, tysk, fransk etc, så kan han i alla fall delvis göra sig förstådd, då dessa invandrares språk lärs ut i svenska skolor och är allmänt (t ex genom TV) mer tillgängliga. Att kunna ett av dessa för svenskarna åtråvärda språk gör att invandraren ofta får ett mer positivt bemötande. Dessa kan alltså många gånger anses mer önskvärda som invandrare. I alla de länder som invandrare söker sig till tycks det snabbt utkristallisera sig en nationshierarki (mer önskvärda - mindre önskvärda) och så även i Sverige. Detta faktum har några av våra invandrare påpekat. Invandrare från Västeuropas i-länder och USA utgör högstatusgruppen i hierarkin, medan invandrare från vissa syd- och östeuropeiska länder utgör lågstatusgruppen. Detta skulle bland annat kunna bero på orsaken till immigrationen, antalet immigranter, större olikheter beträffande utseende, religion, seder, traditioner etc. Att komma till ett land på g a arbetstillfälle, d v s inte som specialistutbildad, kan också upplevas som något negativt av majoritetsbefolkningen.

När det gäller arbete, arbetsplats och arbetskamrater tycks det vara invandrarens position i invandrarhierarkin som till stor del är avgörande för hur han blir bemött.

Att uppleva att ens yrkeskvalifikationer blir nedvärderade av olika skäl, såsom några uppgav, kan medföra att man känner sig diskriminerad i synnerhet på g a den egna annorlunda kulturella bakgrunden. Detta kan leda till självförakt och ta sig uttryck i såväl aggressiva försök att visa sin duglighet - att försöka hävda sig eller att dra sig passivt tillbaka. Många av våra invandrare uppger samtidigt att de såsom främlingar också känner sig mer observerade och iakttagna, både i positiv och negativ bemärkelse. Att sådant förekommer behöver inte betyda att svenskarna har direkta anti-patier mot människor, som beter sig på ett annorlunda sätt. Det har i

stället sannolikt att göra med det välkändas och invandas behag och osäkerheten inför det som är nytt och främmande.

Viss avundsjuka och misstänksamhet från andra har påtalats. Några har framhållit att detta är mest påtagligt från svenska arbetskamrater med lägre befattning eller också från andra invandrare. En annan sak som har poängterats är att svenskarna inte upplevs tala klarspråk och inte anses vara riktigt ärliga. Detta kan vara speciellt påtagligt när det gäller arbetssituationen. Att vilja och kunna fatta beslut och då framför allt obehagliga sådana, t ex vid konflikter, verkar i det närmaste omöjligt för många svenskar i chefs- respektive överordnade befattningar.

Hos många av våra intervjuade kan man urskilja en mer eller mindre uttalad frihetsönskan från sin tidigare miljö. Genom att lägga stort avstånd mellan sig och denna miljö - t ex frigörelse från föräldrarna, avståndstagande från traditioner, brutna förlovningar, skilsmässor etc - har man frigjort sig. Anpassningen till Sverige har dock inte trett sig så problemfri som man kanske väntat sig. Språksvårigheter, svärfamiljens attityder, avsaknaden av stöd från den egna familjen (föräldrarna, syskon) som ju för alla våra invandrare (ett undantag) är kvar i hemlandet, har många gånger försvårat anpassningen till såväl maken som det nya landet, i detta fallet Sverige. Vi tror att just stödet från maken är mycket viktigt. Det kan nämligen avsevärt underlätta anpassningen till det nya landet. Att invandraren känner att den andre försöker förstå, även om den inte alltid kan förstå, kan vara av stor känslomässig betydelse.

Samlevnadsproblem mellan makar eller sammanboende dyker upp i alla familjer i någon form, eftersom två makar har olika erfarenheter med sig. Vi tror att dessa problem eller svårigheter förstärks av att någon av parterna är invandrare. Olikheterna mellan parterna framstår tydligare än i icke-blandade äktenskap/sammanboende. För båda parter gäller det att sluta kompromisser och anpassa sig. Att göra avkall på något av sitt eget och satsa på något som är gemensamt för båda. Man måste finna konfliktfria områden, alltså något gemensamt, för att överbrygga klyftan. I blandäktenskap tycks behovet av förståelse, tolerans och kompromissberedskap av nödvändighet vara av större betydelse än i sådana äktenskap där makarna är båda svenska eller båda invandrare. Då våra invandrares svenska partners

i allmänhet inte ansågs våra typiska svenskar, är samlevnaden inte heller något speciellt problematiskt för dem. Några få (4) av våra intervjuade är på nytt gifta med en svensk. De säger att den tidigare maken var mycket mer typiskt svensk, d v s mer negativ mot det nya, annorlunda jämfört med såväl dem själva som den nya partnern. Vi tror att om partnern inte upplevs som "typisk svensk" så är kompromiss- och anpassningsberedskapen större än om partnern upplevs som "typisk svensk" (Tabell 1 a).

Samtliga intervjuade påtalade som problematiskt annorlunda umgängesvanor, traditioner, sätt att uttrycka sig etc.

Att det tar tid att få svenska vänner beror naturligtvis på det främlingskap invandraren och även svensken känner inför en person med en annan kulturell bakgrund, alltså olika den egna. Man tror sig inte kunna komma honom så nära som en person med samma kulturella bakgrund. Rädsla, misstänksamhet och även brist på nyfikenhet kan förmå människan att avskärma sig från kontakter som skulle kunna leda till en fin och berikande vänskap. Ett sätt att skydda sig mot det som är annorlunda är att hålla det på behörigt avstånd - ett sätt att bevara den egna gruppens värde. Det egna perspektivet på livet, som man delar med sina landsmän, är det rätta, det riktiga och det mest funktionsdugliga. Främmande kulturer kan uppfattas som hot mot den egna tryggheten och kontrollen över det egna livet. Det kan även finnas den möjligheten att ju mer man får veta om varandra desto mer främmande kan man komma att känna sig inför varandra, eftersom detta "ju mer" innebär ett djupare konfronterande med den andras olikhet. I vissa lägen kan å andra sidan en del av de egenskaper som i början verkar främmande och svårförståeliga efter en tid bli begripliga och omvärderade som positiva och åtråvärda. Mer impulsiva och spontana personer bland invandrarna kan ibland vinna på att tänka lite mer innan de gör eller säger något. Det finns kanske andra infallsvinklar än de omedelbart givna. Lite mer eftertanke kanske leder till en rättvisare bedömning eller till en åsiktsförändring. Några av våra invandrare har påtalat detta och poängterat att de numera känner sig mer kompletta i sin personlighet, eftersom de här har kunnat utveckla sidor hos sig som de inte har varit medvetna om tidigare.

Hur våra intervjuades traditioner och seder uppfattades av omgivningen är delvis beroende av den status som dessa människors levnadssätt har i

invandrarhierarkin. Exempel på detta kan vara tyska kakor, franska maträtter i motsats till någon jugoslavisk eller finsk maträtt. Detta förhållande tycks dock hålla på att ändras, troligen på grund av att svenskarna reser mer nuförtiden.

När det gäller barnuppfostran så har våra invandrare poängterat att de har ett markant annorlunda synsätt på barn och barnuppfostran än vad som är gängse i dagens Sverige. Genom barnuppfostran för man sin kultur vidare till nästa generation. Det är då sannolikt att man just i denna fråga är ganska hård i sin dom över andra kulturer. Ju mer tid man tillbringar med sina barn, desto större möjlighet har man att föra sin egen kultur vidare, anser de flesta av våra invandrare. I Sverige har barn det materiellt sett mycket bättre medan det anses brista på det känslomässiga planet. De intervjuades barn får, med den svenska partners samtycke, i regel en mycket strängare uppfostran än svenska barn i allmänhet. Det ställs relativt höga krav på barnen vad gäller uppförande, ordning, bordsskick, skolarbete etc. Men dessa krav är för våra invandrare snarare uttryck för omtanke om de egna barnen och deras framtida väl än för ett förtryck.

Eftersom parterna (den utländska och den svenska) i stort är överens när det gäller barnuppfostran, så har man också gemensamt tagit ställning till vilket/vilka språk barnen ska lära sig. Av de 37 intervjuade som har barn har 32 i varierande grad valt att, förutom svenska, lära ut det egna språket till sina barn. Detta har gjorts medvetet eftersom de upplever flerspråkighet som något positivt. Båda parterna har då tillsammans stora möjligheter att ge sina barn tillgång till två kulturer, vilket kan ge barnen ett öppnare och vidare synsätt än om de endast hade haft tillgång till ett språk. Även den svenska partnern kan i de flesta fall invandrarens språk mer eller mindre bra.

När det gäller identitetsuppfattning har vi hos våra 48 till synes relativt välanpassade invandrare, som ofta inte ens uppfattas som sådana av sin omgivning, i 34 (71 %) av 48 fall funnit att de upplever det dubbla främlingskapet - att vara främmande och hemma i båda länderna - att stå med ett ben i varje land. Denna upplevelse av dubbelt främlingskap kan fortfarande vid enstaka tillfällen av dem upplevas som kluvenhet, men i allmänhet utgör det dubbla främlingskapet inte något större problem. Man har lärt sig att leva med denna upplevelse, och numera är den snarare en

tillgång - t ex i form av ett oberoende - än ett hinder.

Bland dessa 34 befinner sig även de 10 som vi i vår tidigare undersökning kallade för "kluvna", eftersom de enligt vår uppfattning upplevde kluvenhet - det dubbla främlingskapet. I vårt tidigare arbete tolkade vi nämligen kluvenhet såsom identisk med upplevelsen av det dubbla främlingskapet. Det var vi själva som benämnde dem "kluvna" trots att de, som vi nu vet, egentligen upplevde det dubbla främlingskapet utan att vara kluvna. Även för dessa innebar det dubbla främlingskapet snarare något positivt än negativt. Bland de 34 har vi också två som förefaller uppleva det dubbla främlingskapet gentemot Sverige och ett annat land än hemlandet.

De övriga 14 (29 %) sade sig inte uppleva det dubbla främlingskapet - att stå med ett ben i varje land. Bland dessa 14 finns samtliga 4 danskar, d v s människor som bor nära sitt hemland. De åker ofta hem och upplever inte någon större skillnad mellan Skåne och Danmark. Detta kan vara en orsak till att danskarna inte säger sig uppleva det dubbla främlingskapet. Av de övriga har 9 (2 kvinnor och 4 män från sydeuropeiska (S) och 3 kvinnor från nordeuropeiska (N) länder) lyckats upprätthålla sin egen kultur som den rådande i hemmet. En person från Sydeuropa har i motsats till dessa lyckats att i stor utsträckning identifiera sig med det nya landet, Sverige.

Eftersom vi valde vår undersökningsgrupp även med hänsyn till åldern vid hitkomsten (vuxna, minst 18 år gamla) och vistelsetid i Sverige (minst 6 år), har vi försökt se om det finns ett samband mellan upplevelsen av det dubbla främlingskapet och dessa två faktorer. Vi valde alltså att intervjua vuxna människor som flyttade till Sverige med en, som vi antog, relativt färdigutvecklad identitet. Därför kan det vara intressant att se om det finns några skillnader beträffande ålder och vistelsetid mellan dem som upplever det dubbla främlingskapet och dem som inte upplever det.

Vi har funnit att de 34 som upplever det dubbla främlingskapet i genomsnitt var något yngre vid hitkomsten (24,6 år) än de övriga 14 (27,6 år). Vistelsetiden var i genomsnitt något längre för de 34 (13,6 år) än för de övriga 14 (10,4 år) (Tabell 1 a + b).

Vi tror att åldern kan ha något att göra med bevarandet av mer eller mindre av ursprungsidentiteten. Skillnaderna i ålder vid hitkomsten respektive vistelsetid i Sverige är dock rätt små. Vi kan inte heller uttala oss om representativiteten hos dessa skillnader eftersom vårt material inte omfattar ganska få personer och dessa inte heller är slumpmässigt utvalda. Enligt vår egen uppfattning är dock varken den lilla skillnaden i åldern vid hitkomsten eller vistelsetiden en avgörande faktor för upplevelsen av det dubbla främlingskapet och för bibehållande av ursprungsidentiteten. Vi förmodar att den personliga erfarenheten och bakgrunden har större betydelse.

47 av 48 upplever sig helt spontant vara sina hemländers medborgare trots att några få av dem har bytt till svenskt medborgarskap och trots att alla upplever sig själv och hemlandet vara förändrat. Dessa 47 är förmodligen ändå fortfarande känslomässigt mest bundna till sina hemländer. Den personen som inte upplever sig vara sitt hemlands medborgare är identisk med den person som identifierar sig nästan uteslutande med Sverige.

Om vi tittar på dem som uppgivit att de upplever sig stå med ett ben i varje land (71 %) så är det enligt vår uppfattning framför allt dessa som tydligt upplever det dubbla främlingskapet. Vi tror att de övriga 14 inte medvetet upplever något dubbelt främlingskap. Detta skulle kunna förklaras av att de kanske inte blir varse skillnaderna lika tydligt, eftersom alla dessa (ett undantag) i sina hem försöker upprätthålla sin egen kultur. Även arbetet har de valt med nära anknytning till den egna kulturen. För dessa tycks alltså familjen och den egna kulturen vara viktigast. Dessa faktorer ger dem den trygghet de behöver och då är det kanske likgiltigt för dem var i världen de befinner sig. Det är just dessa personers egna unika sätt att göra ett val, att lösa den identitetskonflikt som immigrationen kan utlösa.

Vi har funnit betydande skillnader i upplevandet av det dubbla främlingskapet, vilket framför allt framgår av svaren på frågan "Var är Du hemma?".

Sammanlagt 28 har på denna fråga svarat att de varken är hemma i hemlandet eller i Sverige, de övriga tycker att de är hemma i båda län-

derna (7), där familjen, d'v s den svenska partnern och barnen finns (7), i Sverige (4) eller i ett helt annat land (2).

Vi vill påpeka att de siffror som vi erhöill på frågan "Var är Du hemma?" inte är identiska eller jämförbara med de tidigare omnämnda siffror (34 + 14) som gällde upplevelsen av det dubbla främlingskapet.

Det är mycket svårt för oss att tolka hela innebörden av dessa motstridiga siffror. Vi tror, som vi redan nämnde, att de som säger sig stå med ett ben i varje land (34) är de som upplever det dubbla främlingskapet. De svar vi erhållit på frågan "Var är Du hemma?" belyser, enligt vår uppfattning, endast ytterligare den komplexitet som upplevelsen av det dubbla främlingskapet tycks ha. Kanske är det för invandraren frågan om att stå mer eller mindre tungt med ett ben i varje land. Vi tror därför nu att upplevelsen av det dubbla främlingskapet kan finnas i mycket varierande grad -alltifrån en stark upplevelse, till en svag.

Frågan "Vilka har då bäst klarat av sin identitetskonflikt - de som upplever dubbelt främlingskap eller de som inte upplever det?" är säkert det som läsaren gärna skulle vilja veta.

Vi kan dock inte ge något entydigt svar, eftersom alla människor är olika och har sina unika sätt att lösa konflikter. Kanske kan sättet att lösa konflikten delvis har lärts in genom hemlandets kulturmönster. Kanske befinner sig några av dem i någon av de av oss tidigare beskrivna faserna.

Vilken lösning som är bra kan bara respektive invandrare själv avgöra. Det är han som måste ta ställning och göra ett val och det är därför också bara han själv som kan säga om och på vilket sätt han vill lösa en sådan konflikt.

För de som upplever det dubbla främlingskapet, är det en upplevelse av mycket varierande styrka. Några står fortfarande rätt så mycket mellan två kulturer medan andra mera kan leva med två kulturer.

Vi tror att de flesta av dem som upplever det dubbla främlingskapet i någon mån har kunnat integrera nya delar med gamla delar i sin ursprungsidentitet.

De har alltså bibehållit kärnan i sin ursprungsidentitet och lagt sig till med mer eller mindre av det nya och detta innebär en identitetsutveckling för invandrarna i fråga. Viktigt tycks alltså vara att dels bibehålla en kärna i ursprungsidentiteten som är grundlagd i respektive hemland, dels ha en beredskap att integrera det nya - men inte på bekostnad av ursprungsidentitetens kärna. Detta ger dem med tiden en möjlighet att mer eller mindre kunna neutralisera främlingskapsupplevelsen.

De som inte upplever det dubbla främlingskapet har, med undantag för en person, i sin hemmiljö försökt upprätthålla sin egen kultur och därigenom, tror vi, har de till större del kunnat bibehålla sin ursprungliga identitet. Denna enda person har i motsats till de övriga i stor utsträckning identifierat sig med det nya landet, Sverige.

Eftersom vi inte har använt immigrationsfasbeskrivningen som någon arbetshypotes under vårt intervjuarbete, kan vi inte heller stödja oss på den i resultat- eller diskussionssammanhang. Vi vill dock nämna att vi, när det gäller den utveckling som immigrationen för de flesta invandrare kan innebära, i våra intervjuer har fått viss bekräftelse för dessa olika faser.

Våra invandrare har självmant berättat för oss hur de upplevde t ex fas I och hur svår konfrontationen med det nya landet var (fas II). Några andra berättade om fas III + fas V där de kände sig vilslna och förvirrade och inte riktigt visste hur de skulle vara. Åter andra har berättat hur de anpassade sig delvis och hur de bibehöll delar av det egna referenssystemet, vilket faller in i fas VI.

VIII. VIDARE PERSPEKTIV

Dessa våra intervjuade har kommit till Sverige som vuxna, med en tämligen stabil identitet som grundlagts i respektive hemland inom den europeiska kulturkretsen. De har råkat ut för en kulturkonfrontation med identitets-kris och -förvirring som följd vilken de har varit tvungna att lösa på ett eller annat sätt. Med identiteten - trots allt - i behåll d v s trots upplevelsen av det dubbla främlingskapet.

Om vi sedan tänker oss invandrare från en icke-europeisk kulturkrets och invandrarbarn som inte har denna grundlagda identitet - hur svåra måste konflikterna då inte vara för dessa. Begreppet dubbelt främlingskap torde

då få en betydligt allvarligare innebörd.

Barnen löper tyvärr mycket stor risk att bli identitetslösa eller anta en negativ identitet. Det är ju inte barnen som har immigrerat till det nya landet utan deras föräldrar som, till skillnad från barnen, hade en fullt utvecklad identitet vid ankomsten. Barnen står hela tiden mellan sina föräldrars kultur som vidarebefordras till dem i hemmet, och det nya landets kultur, som vidarebefordras till dem genom daghem, förskola, skola etc. Hela tiden känner de klyftan mellan dessa två kulturer.

Det är därför mycket viktigt att man hjälper barnen att på bästa möjliga sätt lösa dessa motsättningar redan i tidig ålder. Detta för att undvika den identitetslöshet och -förvirring som dessa barn kan komma att känna som tonåringar.

TABELL 1 a

	Hemlandets medborgare	Civilstånd	Vistelse i Sverige	Ålder vid hitkomsten	Besök i hem- landet	Skolut- bildning	Yrke/utbildning från hemlandet	Nuvarande yrke
			år	år	anta1/år			
N-K 1	Nej	omgift	16	40	5,5	realex.	radiotelegrafist	sekreterare
K 2	Ja	gift	11	27	4	stud.ex.	sekreterare	sekreterare
K 3	Ja	omgift ²	18	22*	1	stud.ex.	sjukgymnast	sjukgymnast
K 4	Ja	gift	10	24*	3	stud.ex.	sekreterare	butiksägare
K 5	Ja	gift	7	23*	2,5	lärar ex.	lärare	språklärare
K 6	Ja	gift	21	26*	0,5	lärar ex.	lärare	hemmafru, språklärare
K 7	Ja	gift	7	25*	3,5	stud.ex.	sjuksköterska	hemspråkslärare
K 8	Ja	gift	10	30	2	stud.ex.	sekreterare	sekreterare
K 9	Nej	gift	20	30	2	akad.ex.	kemist	ingenjör
K 10	Nej	gift	23	21	5,5	realex.	sjuksköterska	hemmafru, sjuksköterska
K 11	Ja	skild/samb.	12	28*	0,25	akad.ex.	lärare	språklärare
K 12	Ja	gift	13	25	0,5	stud.ex.	journalist	informationssekreterare
S-K 13	Ja	gift	12	20	1	handlex.	sekreterare	kontorist
K 14	Nej	gift	6	37	1	realex.	butiksägare	butiksägare, affärsbiträde
K 15	Ja	gift	7	26*	1	stud.ex.	akad. studier	hemmafru
K 16	Ja	gift	8	20	1,5	stud.ex.	akad. studier	hemmafru, tolk
K 17	Ja	gift	19	23	1	stud.ex.	--	hemmafru
K 18	Dubbelt	gift	9	25	1,5	akad.ex.	jurist	universitetslärare, tolk
K 19	Ja	gift	16	27	1	akad.ex.	språklärare	hemspråkslärare
K 20	Ja	gift	10	27	1,5	stud.ex.	sekreterare	hemmafru, dagbarnvårdare
K 21	Ja	gift	9	25	1	stud.ex.	sekreterare	språklärare
K 22	Ja	skild/samb. ²	20	21	2	lärarex.	lärare	språklärare
K 23	Ja	skild/samb. ²	17	29*	2	stud.ex.	konsult	hemspråkslärare
K 24	Nej	omgift ²	20	15* ¹	0	folkskola	--	kioskbiträde

*anledning till hitkomsten: utbildning, arbete, politiska skäl, släkt, kompis, lärar-/forskarutbyte, ett fall tid. make av samma nationalitet. Övriga: personlig relation till svensk medborgare.

¹ undantag från den av oss uppsatta åldersgräns, då kvinnan redan i hemlandet arbetade och där ansågs vara vuxen.

² två gånger gift med svensk. Tidigare partner upplevdes som "typisk" svensk.

N = nordeuropeisk; S = sydeuropeisk; K = kvinnor

TABELL 1 b

	Hemlandets medborgare	Civilstånd	Vistelse i Sverige år	Alder vid hitkomsten år	Besök i hem- landet antal/år	Skolut- bildning	Yrke/utbildning från hemlandet	Nuvarande yrke
N-M 1	Ja	gift	10	32*	15	folkskola	industriarb.	industriarbetare
M 2	Ja	gift	7	30	24	studentex.	akad. stud.	egen företagare
M 3	Ja	gift	13	23*	2	studentex.	--	reporter
M 4	Ja	gift	8	23*	1	akad.ex.	--	banktjänsteman, civ ekon.
M 5	Ja	gift	22	22*	0,5	akad.ex.	kemist	universitetslärare
M 6	Ja	gift	12	28*	2	lärar ex.	lärare	språklärare
M 7	Ja	gift	17	27	0,5	ing.ex.	ingenjör	maskinchef
M 8	Ja	gift	10	21	2	akad.ex.	jurist	universitetslärare
M 9	Ja	gift	16	24	3,5	real.ex.	tekniker	tekniker
M 10	Ja	gift	21	20*	3,5	yrkesskola	hantverkare	hantverkare
M 11	Ja	omgift	8	33*	1	akad.ex.	biolog	forskare
M 12	Ja	gift	11	35	0,5	akad.ex.	journalist	konsult, egen företagare
S-M 13	Ja	gift	11	26	1	yrkesskola	kypare	kypare
M 14	Ja	gift	11	27	1	akad.ex.	ingenjör	språklärare
M 15	Dubbelt	gift	15	26	2	akad.ex.	akad.ex.	forskare, hemspråkslärare
M 16	Dubbelt	gift	8	21*	1	akad.stud.	akad.stud.	resebyråttj-man, arbetslös
M 17	Ja	gift	8	27*	1	yrkesskola	bilmekaniker	bilmekaniker
M 18	Ja	gift	6	24	1	folkskola	målare	livsmedelsarbetare
M 19	Nej	gift	10	22	1	yrkesskola	fotograf	fotograf
M 20	Ja	sammanboende	10	21	5,5	stud.ex.	lärare	språklärare
M 21	Ja	gift	15	22*	5,5	akad.ex.	--	konsult, språklärare
M 22	Ja	sammanboende	7	25*	6	akad.ex.	företagsekon.	universitetslärare
M 23	Ja	sammanboende	13	19*	0,33	folkskola	--	restaurangägare
M 24	Ja	skild	16	28*	0,125	yrkesskola	snickare	snickare

*anledning till hitkomsten: utbildning, arbete, politiska skäl, släkt, kompiss, lärar-/forskarutbyte, ett fall tid. make av samma nationalitet. Övriga: personlig relation till svensk medborgare.

N = nordeuropeisk; S = sydeuropeisk; M = män

TABELL 2 a

Stöd från maken	Uppllever sig som grek, tysk, etc.	Barn antal	Talar barnen invandrarens språk	Uppllevelse av dubbelt främ- lingskap	H e m a ?			
					Där fam. Varken Båda- Hem- Sverige	finns eller dera	Annat	land
N-K 1	Ja	-	--	Nej				X
K 2	Ja	2	bra	Nej		X		
K 3	Ja	-	--	Ja	X			
K 4	Ja	1	nej	Nej			X	
K 5	Ja	1	något	Nej			X	
K 6	Ja	3	två språk	Ja			X	
K 7	Ja	3	endast detta	Ja	X			
K 8	Nej	1	bra	Ja		X		
K 9	Ja	-	--	Ja	X			
K 10	Ja	3	två språk	Ja		X		
K 11	Ja	2	två språk	Ja			X	
K 12	Ja	2	bra	Nej		X		
S-K 13	Ja	2	två språk	Ja	X			
K 14	Ja	1	två språk	Nej	X			
K 15	Ja	1	nej	Nej			X	
K 16	Ja	3	två språk	Ja		X		
K 17	Ja	2	två språk	Ja		X		
K 18	Ja	2	nej	Ja			X	
K 19	Ja	1	två språk	Nej			X	
K 20	Ja	2	bra	Ja		X		
K 21	Ja	2	bra	Ja		X		
K 22	Ja	1	två språk	Ja			X	
K 23	Ja	-	--	Ja		X		
K 24	Ja	2	nej	Ja	X			

N = nordeuropeisk; S = sydeuropeisk; K = kvinnor

TABELL P. b

Stöd från makan	Upplever sig som grek, tysk, etc.	Barn antal	Talar barnen invandrarens språk	Upplevelse av dubbeIt fram- lingskap	H e m m a ?		land
					Där fram- finns eller dera landet	Sverige Annat	
N-M 1	Ja	3	bra	Nej	X		
M 2	Ja	1	--	Nej	X		
M 3	Ja	2	två språk	Ja	X		
M 4	Ja	1	--	Ja		X	
M 5	Ja	2	två språk	Ja	X		
M 6	Ja	-	--	Ja	X		
M 7	Ja	2	bra	Ja	X		
M 8	Ja	2	bra	Ja		X	
M 9	Ja	2	bra	Ja		X	
M 10	Ja	2	bra	Ja		X	
M 11	Ja	-	--	Ja		X	
M 12	Ja	1	två språk	Ja			X
S-M 13	Ja	1	nej	Ja			X
M 14	Ja	2	bra	Ja	X		
M 15	Ja	2	två språk	Ja		X	
M 16	Ja	-	--	Ja		X	
M 17	Ja	-	--	Ja	X		
M 18	Ja	1	något	Nej		X	
M 19	Ja	2	två språk	Ja		X	
M 20	Ja	-	--	Ja		X	
M 21	Ja	2	bra	Ja		X	
M 22	Ja	-	--	Nej		X	
M 23	Ja	-	--	Nej	X		
M 24	(Ja)	2	något	Nej		X	

N = nordeuropeisk; S = sydeuropeisk; M = män

X. REFERENSER

- Arbetsmarknadsdepartementet Att leva med mångfalden - en antologi.
Diskrimineringsutredningen. Liber förlag,
Stockholm 1981.
- Bolay, Karl H. Svenskarna och deras immigranter - en antologi
Immigrant-Institutet 1974.
- Börjesson, B. Samtal med K - en bok om identitet.
Almqvist & Wiksell, Stockholm 1974.
- Cullberg, J. Kris och utveckling.
Natur + Kultur, Stockholm 1978.
- Erikson, Erik H. Ungdomens identitetskriser.
Natur + Kultur, Stockholm 1969.
- Fromm, E. Flykten från friheten.
Natur + Kultur, Stockholm 1945.
- Heyman, A-G Invanda kulturer och invandrarkulturer.
Liber Läromedel, Lund 1981.
- v. Kreitor, N. K. Etnisk assimilation och identitetskris.
Sociologisk Forskning 3, 1979, 46-56.
- v. Kreitor, N. K. Minoritet, Kultur, Identitet - en antologi.
Invandrarförlaget, Borås 1980.
- Kristal-Andersson, B. Mot förståelse av invandrarens och flyktingens
inre värld. In: Att leva med mångfalden - en
antologi. Arbetsmarknadsdepartementet, diskri-
mineringsutredningen, sida 134-173. Liber för-
lag, Stockholm 1981.
- Liebkind, K. Etniska minoriteters identitetskris i assimi-
lationsprocessen.
Research reports. Dept Soc Psych, University
of Helsinki, 2. 1976.
- Nilsson, H. & Sünger, G. Det dubbla främlingskapet.
TP-200-uppsats, Lund 1980.
- Pockettidning R Sverige, Sverige, fosterhem.
Prisma, nr 4, 1978.
- Schwarz, D. Identitet och minoritet.
Almqvist & Wiksell, Stockholm 1971.
- Schwarz, D. Kan invandrarna bli svenska?
Studentlitteratur, Lund 1973.

- Sheehy, G. Övergångar.
Alba, Avesta 1978.
- Widgren, J. Europa och invandrarfrågorna.
Utrikespolitiska institutet, 1974.

Övrig litteratur - ej nämnt i texten

- Adamson, M. Återvändandet.
Prisma, Malmö 1980.
- Küing, A. Sverige, Sverige, Fosterland?
Aldus/Bonniers, Stockholm 1974.
- Laing, R.D. Det kluvna jaget.
Aldus/Bonniers, Stockholm 1973.
- Lohman, H. Psykisk hälsa och mänsklig miljö.
Liber Tryck, Stockholm 1978, s. 124-135.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET:

vårterminen 1973

- 1973:10 ROSÉN, I: Rapport från SUPRA:s undersökning bland skiftgående personal i Landskrona, Norrköping och Kvarntorp.

vårterminen 1974

- 1974:01 JACOBSON, G: Lekvärde utifrån Piagets lekteori.
- 1974:02 RÄNTZLÖW, A och THORESEN, Th: Gruppdynamisk personalutveckling, ett försök till evaluering.
- 1974:03 LINDGREN, K och SKOOG, M: Elev, skola, fritid.
- 1974:04 JONSSON, S och NILSSON, K: Hypnosterapi, en alternativ behandlingsform för unga narkotikamissbrukare.
- 1974:05 MAUERMANN, H: Större inflytande på arbetssituationen, ett väldokumenterat behov.
- 1974:06 ALMQVIST, G och ROBERTS-JONES, B: Transaktionsanalys i teori och praktik.

höstterminen 1974

- 1974:07 INSULANDER, M och KALLBLAD, M: Samtalsgrupp med vuxna utvecklingsstörda.

vårterminen 1975

- 1975:01 FOTOPOULOS, G: Om skolelevs skolresor - motiv, förväntningar, utbyte.
- 1975:02 ERIKSSON, S och OHLSSON, Th: Ansvarsmodellen - ett existentiellt alternativ till dagens medicinskt inriktade psykiska vård. En fenomenologisk undersökning om de hinder som idag finns för att arbeta enligt Ansvarsmodellens människosyn om idéer att komma förbi dessa hinder. Dessutom en genomgång av existentiell filosofi, psykologi och psykoterapi.
- 1975:03 OUVINEN-BIRGERSTAM, P och TÖRNQVIST, C: Familjeterapi. Beskrivning och diskussion av ett fall.
- 1975:04 LUNDGREN, B, MEDAK, A, OLSSON, K och OLSSON, P: Gruppsamtal enligt Carl Rogers' teori.
- 1975:05 JOHNSON, R: Idet - Ett vårdkollektiv - ett alternativ till traditionell ungdomsvård. En presentation av Idets verksamhet 1973 och en redogörelse för mina utgångspunkter i en existentiell Människosyn och en marxistisk Samhällssyn.
- 1975:06 OTTOSSON, L och SVEDÉN, M: Föräldrautbildning. Ett försök att utforma och genomföra en del av en föräldrautbildning som tar upp de psykologiska aspekterna på graviditet, förlossning och nyblivet föräldraskap.

höstterminen 1975

- 1975:07 FREIBURGHANUS, S: Självacceptans och Rehabilitering. Några psykologiska faktorerens samband med medicinsk rehabilitering.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

vårterminen 1976

- 1976:01 JÖNGARD, M: Familjebehandling med social inlärningsmetod.
En fallstudie.
- 1976:02 FRED, O, LINDEHEIM, L och MÅRTENSSON, S: Kontaktmannaskap.
En beskrivning och utvärdering av kontaktmannaskapet som vårdform
för psykiskt utvecklingsstörda.
- 1976:03 BRUUN, M och NILSSON, Ch: Emotionell störning hos barn.
Ett försök till kartläggning och bearbetning av konflikter hos
två specialklass elever.
- 1976:04 MÅRTENSSON, L och NIHLE, E: Barnet och sjukhuset.
En deskriptiv studie av faktorer som påverkar barns upplevelser
av sjukhusvistelser.
- 1976:05 KNAZEK, J M: Kreativitet.
En analys av några för kreativitet viktiga begrepp.
- 1976:06 LJUNGKVIST, B och NILSSON, K: Stödjande verksamhet med nyblivna
föräldrar till utvecklingsstörda barn.
När - Var - Hur.
- 1976:07 ANDRÉE, M: Samtalsgrupper på barnstugor.
Försöksverksamhet med föräldrar och personal.
- 1976:08 LEANDER-ERIKSSON, U-B, LUNDBLAD, S och NORDGREN, B: Kvinnans
sexuella problematik.
En studie av kvinnor som sökt hjälp för sina sexuella problem.
- 1976:09 ALM, L, FALK, K och STRANDBERG, M: Faderskap - en utvecklingsfas.
- 1976:10 RINGBORG, M och VIBERG, L: Intensivpsykoterapi med narkotikamiss-
brukare.
Del I Bjärnumprojektet: Uppföljning och beskrivning av ett behand-
lingskollektiv för narkotikamissbrukare. Del II Beroendets psykologi
och psykoterapi: En teoretisk och klinisk studie.
- 1976:11 ASPHULT, C och CARLSSON, B: Autistiska barn.
Teoretisk genomgång av begreppet infantil autism och en beskrivning
av fyra barn och deras situation i skolan.

höstterminen 1976

- 1976:12 GESTEGÅRD, B och REIMER, B: Att vara präst.
- 1976:13 ELBORGH, G: Hur kan vi hjälpa före detta läsklasselever på högstadiet?

vårterminen 1977

- 1977:01 TAPPER, Y och WOLLIN, I: Handstilen som "personlighetstest" vid urval.
- 1977:02 FREDRIKSSON, H och NILSSON, J: Psykologiska aspekter på rökning.
Rökbeteende och rökavvänjningsresultat i relation till några
psykologiska undersökningsmetoder.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

- 1977:03 SERNHAG, E: Kreativitet hos maskinbefälselever.
En studie med test och lärarbedömningar vid Sjöbefälsskolan i Malmö.
- 1977:04 MAGNUSSON, J och PERSSON, B: Hackkyckling - översittarproblematik.
En personlighetspsykologisk undersökning. Rapport 2.
- 1977:05 AKERUD, G: Oidipalsituationen belyst med percept-genetisk metod.
En jämförande studie av hysteripatienter, tvångsneurotiska patienter och normalpersoner.
- 1977:06 DIDING, U och NILSSON, H: Korttidsvård för utvecklingsstörda barn -
en stödåtgärd bland andra.
- 1977:07 EDSTRÖM, A: Moder-barn relation.
Förstföderskors upplevelse av graviditet, förlossning och post-partum.
- 1977:08 NELTON, A: Optacon-teknik.
En utvärdering av gravt synskadades lästräning med Optacon.
- 1977:09 CLAESSION, P, NILSSON, B och ZILBERSTEIN, G: Perceptuell och psyko-
sexuell utveckling.
Undersökning av en grupp förskolepojkar med spiraleffektmätning
och Erica-materialet.
- höstterminen 1977*
- 1977:10 PÄRSSON, E och WIGNELL, M: Barns teckningar i samband med kirurgiskt
ingrepp.
- 1977:11 SVENSSON, T: Ett försök med förändrade vårdformer på en psykiatrisk
långvårdsavdelning.
- 1977:12 OLSSON, U: Döva barns interaktion i en inlärningsituation.
- 1977:13 DELBORN, C-J, FLOREN-ANDERSSON, I och LEMTE, B: Viktoriagårdsbarnen -
En uppföljningsstudie.
- 1977:14 NIKLASSON, H: Erfarenheter från ett psykiatriskt öppenvårdsteam.
- 1977:15 NILSSON, R och PERSSON, M: Spädbarnskolik ur psykologisk
synvinkel.
- 1977:16 ERICSON, L och SANDSTRÖM, A: Varför används inte hörapparaten?
En undersökning av psykologiska faktorer, som påverkar användningen
av hörapparat.
- 1977:17 JESCHKO, E och PEARSON, S: Klinisk tillämpning av vuxenprofilen.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

vårterminen 1978

- 1978:01 ANDERSSON, I och ANDERSSON, S: Essentiell hypertoni.
En psykologisk studie av en psykosomatisk åkomma.
- 1978:02 LINGE, C: Barnets skratt.
Utvecklingspsykologiska aspekter på skrattet i förhållande till
vits, komik och humor.
- 1978:03 MARKLJUNG, T och WOLLINGER, G: Separation och åldrande.
- 1978:04 ENGMAN, Ch, PERSSON, R och STAHL, D: Velandehemmet.
En uppföljnings- och institutionsstudie.
- 1978:05 BERGKVIST, Y och SVENSSON, R: Familjesamtal som alternativ till
vårdnadsutredning.
- 1978:06 LUNDMARK, I och TÖGER, T: Psykosociala aspekter på en rekonditionerings-
verksamhet avseende patienter med smärtor i rörelseapparaten.
- 1978:07 FLÄRD, T och SVENSSON, H: Relativ skolprestation.
Personlighetsskillnader mellan över- och underpresterare på låg- och
mellanstadiet.
- 1978:08 NOLIN, M: Barnpsykoterapi enligt Gudrun Seitz metod - en fallstudie.
- 1978:09 SVERDEN, B: Funktionell yrsel.
En studie av fem fall med funktionell yrsel.
- 1978:10 AXELSON, E och JAUP, L: Vad gör hemmahosarbetaren?
En deskriptiv studie av innehållet i behandlingsarbetet i Landskrona
hemmahosverksamhet.
- 1978:11 JACOBSSON, M och LARSSON, Ch: Vad gör hemma-hos-arbetaren?
En beskrivande studie av hemma-hos verksamheten i Lunds kommun,
distrikt öster.
- 1978:12 HANSON, Th och SVENSSON, B: Trafikbeteende och personlighet.
Ett försök att belysa personlighetsmässiga faktorerens betydelse vid
trafikkonflikter och trafikolyckor.
- 1978:13 JÄRLESTEDT, G, SAMSOIE, Å och TJÄRNFORS-RAHL, B: Könsidentitet och
klimakterium.
- 1978:14 BENGTSSON, H: Bandet till modern.
En undersökning kring uppkomstmekanismen.
- 1978:15 HEYER, L: Fundamental Ontology and/or Metapsychology.
A Study of Martin Heidegger's Analysis of Dasein.
- 1978:16 FAXHEDEN, E: Participation i teori och praktik.
- 1978:17 LUNDMARK, P: Rekrytering och selektion av forskare. Studier i
forskarens och forskningens psykologi.
- 1978:18 ÖSTNER-RANHEIMER, E och PAULSSON, L: Sorgreaktioner.
Teoretisk bakgrund och psykoterapeutisk behandling.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

höstterminen 1978

- 1978:19 NOBIS, B: Problemet aktivitet-passivitet i psykoanalytisk teori.
En illustration med subliminal påverkan av schizofrena patienters drömmar.
- 1978:20 FRANSSON, M och GROMARK, M: Torpet.
Inledningsskedet på en behandlingsavdelning med förändrade vårdformer.
- 1978:21 BRUNDIN, K, DELLGÅRD-MANSSON, A och KJELLGREN-JÖNSSON, L: Missfall ur
psykologisk synvinkel.
- 1978:22 LEVIN, C och NILSSON, G: Acting-out.
En analys av tolv utagerande ungdomar.
- 1978:23 ESCHRICHT, B och FREDLUND, G: Paradoxer och strategier i effektiv
psykoterapi.
Teoretiska och praktiska aspekter på J. Haleys systemorienterade
psykoterapi.
- 1978:24 BERGMAN, P och GILLBERG, H: Ni är ni, men vem är jag?
Identitetsproblem hos välbegåvade utvecklingsstörda med beteende-
avvikelser.
- 1978:25 MAGNUSSON, T: Barnen på Heimaey.
En undersökning av försvarsmekanismer med Defense Mechanism Test (DMT)
hos barn drabbade av naturkatastrof.
- 1978:26 FRÖJDLUND, L, GUNNARSSON, R och ÅSTRAND, G: Gruppsamtal med en sjunde klass.
- 1978:27 OTTERSTEDT, E: Psykodynamiskt orienterad korttidsterapi - "fallet Sara".
- 1978:28 JONSSON, S: Det behövs attitydförändringar i psykiatrisk behandling!
En diskussion av teori och praxis i psykiatrisk behandling.
- 1978:29 WHITE, M: Är kolonivästelse psykiskt skadligt?
Ett försök att besvara frågeställningen på basis av en empirisk
undersökning.

vårterminen 1979

- 1979:01 GUSTAFSSON, L och SÖDERQUIST, M: Familjeterapi.
En system- och kommunikationsteoretisk analys av mötet mellan en familj
och två terapeuter med tonvikten på terapeutiska interventioner.
- 1979:02 VIBORG, G: Patterns of social perception and their relation to social
background variables:
A preliminary work.
- 1979:03 MOORE, P och WALLQVIST, I: Försvarsstrategier och beteenden hos fem och
sexåringar vid orosskapande film.
- 1979:04 LUNDQVIST, T och MAGNUSSON, P-Å: Psykologiska aspekter på musikupplevande:
En experimentell undersökning.
- 1979:05 FRIZEN, H, LARSSON, E och NYBERG, L: Psykologrollen på en vuxenpsykiatrisk
klinik.
En deskriptiv studie.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOGEXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

- 1979:06 LARSSON, B, SVENSSON, A och TAMSEN, E: En grupphändelse i skolans värld.
- 1979:07 BORGSTAM, C: Problem i psykoterapiforskning. En diskussion av allmänna metodologiska problem samt de speciella problem som är förknippade med forskning på dynamisk korttidsterapi.
- 1979:08 LJUNGSTEN, M och MALMQVIST, B: Aktionsforskning i förskolans deltidsgupp.
- 1979:09 BENGTSOON, B.O.: Psykiatri i periferi - Beskrivning av psykoterapi från ett mindre behandlingshem.
- 1979:10 HANSSON, E och LINDGREN, L-M: Barnpsykoterapi - En fallstudie.
- 1979:11 ORTON, J: Identitetsutveckling med hjälp av dynamisk pedagogik - Ett försök i en lågstadielass.
- 1979:12 KARASON, A och RAGNARSSON, A: Behandlingshemmet Kleifarvegur 15. En deskriptiv undersökning av behandlingsverksamhet för skolbarn med psykiska och sociala problem.
- 1979:13 CARLSSON, I, FRANSSON, P och HALAI, A: En drömstudie - Ett försök att se uttryck för den kreativa processen i drömmen.
- 1979:14 LINDSTEN-VASKO, B: Tandvårdsrådsla hos barn - En jämförande studie med några personlighetspsykologiska instrument.
- 1979:15 LINDSJÖ, L och ROSEN-SVERDEN, E: Om barns tänkande. Egocentrism, Auktoretstro och Kunskaps-realism hos barn i åk 3 och 6, belyst genom en intervju-undersökning.
- 1979:16 ARY, F och WIBERG, U: Borderline. Teoretisk genomgång illustrerad med en fallbeskrivning.
- 1979:17 BENGTSOON, A-M och OHLSSON, T: Separationsreaktioner hos barn. En studie av barn på barnhem.
- 1979:18 FRIBERGH, H och HENRIKS, G: Arbetstillfredsställelse och organisatorisk förändring.
- vårterminen 1980*
- 1980:01 AHLIN, M och JÖNSSON, S: Psykologrollen i praktiken - Tre empiriska studier.
- 1980:02 PALLSSON, L, SABLATNIG, P och TERYD, I: Saga och psykologi - "ett försök till psykoanalytisk sagotolkning".
- 1980:03 LARSSON, B, PERSSON, E och SUNDQUIST, G: "Lära att leva". Undervisning av gravt utvecklingsstörda vid Vipeholms sjukhus.
- 1980:04 HOLM, I: Psyke och soma. Ett försök till integrering.
- 1980:05 AKESSON, E: Familjeterapi och familjeterapeutiska interventioner. Synsätt och tillämpningar.
- 1980:06 JARDBY, A-C och LINDMAN, A: Förtur till daghem - hur gick det sedan? En uppföljning av 49 barn som beviljats förtur till daghem i Lunds kommun.
- 1980:07 AKESSON, N-Å: Psykologisk testning och utredning vid en vuxenpsykiatrisk klinik. En deskriptiv studie.
- 1980:08 LINDÉN, J och RUUTH, E: Psykologiska faktorer i vägmästaryrket.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

- 1980:09 PIERROU, M: Teknik, arbete och framtid. En diskussion om teknifiering och framtidsstudier samt funderingar utifrån ett par egna undersökningar.
- 1980:10 ROSGARD, C: Anpassningssvårigheter - en fallstudie av en lågstadielev.

Höstterminen 1980

- 1980:11 LIDGREN, A: Människan i omsorgsvården. Teoretisk diskussion samt utvärdering av Malmöhus läns landstings HABILITERINGSKURS.
- 1980:12 ROSBERG, P: Hypnos - en preventiv behandlingsmetod inom obstetrik.
- 1980:13 BERTOLANI, P och LUNDBERG, B: Objektkonstansutveckling i psykoanalytiskt perspektiv. En teoretisk genomgång av begreppet objektkonstans samt ett utkast till en empirisk undersökning av objektkonstansutveckling.
- 1980:14 LUTTRUP, K och STAHLBERG, U: Barns och ungdomars tankar om arbete.
- 1980:15 HINTZE, K: Graviditeten som kritisk livsperiod. En teoretisk granskning samt en fallstudie med kristerapeutisk tillämpning.
- 1980:16 GÖRANSSON, B och HEDVIST, C: Rehabilitering vid afasi - en studie ur tvärfackligt perspektiv.
- 1980:17 HALL, A-C och ÖSTENSON-TORLÖF, I: "Human figure drawings" hos barn med juvenil reumatoid artrit.
- 1980:18 BRYDOLF, C, HELLQVIST, U och PETTERSSON, J: Spänningshuvudvärk. Undersökning av en grupp patienter med personlighetspsykologiska test och en intervju.
- 1980:19 ELFSBERG, K: Operationsassistentutbildning. Utvärdering av utbildning av undersköterskor till operationsassistenter.

vårterminen 1981

- 1981:01 BERGGREN, B, CARLSSON, U och OSCARSON, S: Spindeln som symbol. En explorativ studie av subliminal påverkan på drömmarna hos tre kvinnor med spindelfobi.
- 1981:02 GUDMUNSDOTTIR, S: Mobbing in school. Descriptive study of methods designed to alleviate mobbing problems.
- 1981:03 MEIJER, B och SCHAGER, A: Relationen (Människa - Hund). Ett psykodynamiskt perspektiv.
- 1981:04 HOLMGREN, C: Teori - Situation - Metod. Kritik och utveckling av ett tillämpat forskningsprojekt.
- 1981:05 AHLQUIST, P: Katatyma bilder som instrument för diagnos och prognos. Leuners Symboldrama tillämpat på rökavvänjning.
- 1981:06 ANGELÖW, B-Å: Psykodramatisk gruppterapi. Stadier i en terapeutisk process.
- 1981:07 PARIOLA, M: Arbetsledning inom processindustri - attityder och reaktioner hos underställda. En fallstudie.

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

- 1981:08 ANDERSSON, T och SJÖBERG, A-M: Morallutveckling. En studie av barn i förskole- och tidig skolålder.
- 1981:09 SCHAGER, B: Psykogen Reumatism.
- 1981:10 BIRNBACH-FUCHS, I, SUNDBERG-ERIKSSON, G och SVENSSON, T: Splitting. En teoretisk genomgång av begreppets användning och ett försök med subliminal påverkan på drömmar.
- 1981:11 SCHYBERG, S: Lärarinitierad innovation på grundskolans högstadium. En analys av Rödebymodellen i matematik.
- 1981:12 ANDERBERG, B, BENÉR, C och HANSSON, U-B: Sagans dolda mening. Ett försök att empiriskt visa på två sagors latenta innehåll.
- 1981:13 AURA, V: Personalpolitiken som bevarandestrategi. En fallstudie av personalpolitiken på Kockums AB i Malmö.
- 1981:14 SIGFUSSON, A och VIBORG, H: Skolpsykologisk verksamhet i Reykjavik
- 1981:15 DANIELSSON, K-G, FALKHEIM, M och VALIENTE, M: Flyktingsyndrom
- 1981:16 STEIN, H och SVENSSON, C: Utvärdering av peroral premedicinering - Lorazepam.
- 1981:17 HOOGENDIJK, S: Bring the child with epilepsy into the mainstream of life. Barnet med epilepsi, trygga dess väg in i livet
höstterminen 1981
- 1981:18 LÖFGREN, P: Psykoterapi med en patient.Handledning enligt Langs teknik i psykoanalytisk orienterad psykoterapi
- 1981:19 INDRIDADOTTIR, R: Schools Caught in Change. Open and Traditional School: Examples from Iceland
- 1981:20 SANDIN, G: Psykologiska aspekter på OFRIVILLIG BARNLÖSHET teorier och undersökningar
- 1981:21 IVARSSON, I: Social Problematik - Återspeglas den i individens perceptgenes?
- 1981:22 STJERNQVIST, K: Barn med återkommande magsmärtor i familjedynamiskt perspektiv. En pilotstudie
- 1981:23 LINDQVIST, L: Klinisk studie av atypisk depression
- 1981:24 ANDERSSON, B: Missbruksbehandling. En processanalys av miljöterapi
vårterminen 1982
- 1982:01 BJÖRK, M och SJÖBERG, M: ASTROLOGI - PSYKOLOGI personligheten ur ett vidare perspektiv?

FÖRTECKNING ÖVER UPPSATSER VILKA REDOVISATS SOM SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE FÖR PSYKOLOG-
EXAMEN (PEG) VID INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI, LUNDS UNIVERSITET

- 1982:02 PALMER, E: Rheumatoid Arthritis och Cervikal Rizopathia Personlighets-
karaktistika, psykodynamisk struktur och sociala faktorer
- 1982:03 DACKHOLT, R Å: Kontaktannonser En studie över kontaktmöjligheter/be-
gränsningar mellan könen
- 1982:04 SJÖHOLM, L: Psykoterapiinventering Önskemål om och intresse för psyko-
terapiutbildningar hos vårdpersonal inom Na-psyk, Lunds sjukvårdsdistrikt
- 1982:05 LINDFORS, L och MAZZA, F: Bildterapi i familjebehandling
- 1982:06 RAGNEKLINT, R: Tvångsneuroser Genes och behandling
- 1982:07 DAHLIN, L: Vem skall jag vara hos? Hur en barnpsykiatrisk undersökning
kan gå till vid en vårdnadsutredning
- 1982:08 BENER, P och HAGSTRÖM, C: Depression En klinisk studie av affekterna
hjälpplöshet och hopplöshet
- 1982:09 KARLSSON, T och ROSENKVIST, L: Blivande fäder - finns de? intervjuer
med sju par som får sitt första barn
- 1982:10 KLINTBÄCK-GABRIELSON, J och OSCARSSON, G: Upplevande av optimal vård
vid graviditetskomplikationen "Small for Gestational Age"
- 1982:11 NILSSON, H och SÜNGER, G: Det dubbla främlingskapet Invandrarens di-
lemma - att leva med eller mellan två kulturer